

“Quedam narracio.....”

Dit verhaal is voor de historie van Groningen en Drenthe, maar ook voor Friesland een belangrijke middeleeuwse kroniek. Het is geschreven in **1232** (waarschijnlijk) door een monnik/notulist uit de directe omgeving van de bisschop van Utrecht. Het beschrijft gebeurtenissen uit het eind van de 12^e en begin van de 13^e eeuw.

De gebeurtenissen worden beschreven door de bril van de machthebbers over het gebied dat toen tot het bisdom Utrecht behoorde, een verhaal over de oorlogen die de bisschop heeft gevoerd om zijn macht te handhaven. Het geeft goed de verhoudingen weer tussen machthebber en onderdanen, de opstelling van leenmannen tot hun leenheer en de invloed die familiebanden hierop hebben en de wijze waarop oorlog werd gevoerd.

De status en de rol van het gewone volk wordt praktisch niet beschreven. Wel is duidelijk dat het Drentse en het Friese volk die de dorps en stadsgemeenschappen vormen een status bezitten waarop de bisschop geen vat heeft. Het is opgesteld in het Latijn en in 1888 heeft Cornelis Pijnacker Hordijk het vertaald in het Nederlands, uitgegeven bij Kemink en zoon te Utrecht.

Bij het Historisch Seminarium van de Universiteit van Amsterdam verscheen in 1977 een vertaling samengesteld door A.M. Braaksma, M. van Brussel-Eijlander, A.M. Clazing en R.C. Hol.

In 1989 verscheen bij Verloren te Utrecht een vertaling van Hans van Rij in de reeks Middeleeuwse Studiën en Bronnen. Hieronder zijn vertaling, naar mijn mening de best beargumenteerde en goed te begrijpen vertaling van de drie, waarbij ik enkele benamingen, namen, jaartallen en feiten heb toegevoegd (*cursief weergegeven*), conform mijn bevindingen, vermeld in artikelen elders op deze website.

Een verhaal over Groningen, Drenthe, Coevorden en over allerlei gebeurtenissen die zich afspeelden onder verschillende Utrechtse bisschoppen.

01.

In het jaar des Heren **1232, op 31 oktober**, de dag voor Allerheiligen, zaten **wijze en betrouwbare mannen** met een uitstekend geheugen te Groningen in vergadering bijeen. Geestelijken en leken van hogere leeftijd, sinds lang **verbonden aan het Hof van de Utrechtse bisschoppen**. In een ernstig gesprek, zoals de zaak vereiste, riepen ze de daden in herinnering van die bisschoppen die ze zelf goed gekend hadden en van degenen over wie ze van ouderen naar waarheid hadden vernomen, vooral over Groningen, Drenthe en Coevorden.

Ze begonnen die als volgt te **vertellen aan hun heer Wilbrand**, de vierendertigste bisschop van de kerk van Utrecht, **die daar zo precies naar informeerde**, omdat hij zich op dat moment al jaren uitputte in een zware strijd tegen de Coevordenaren en de Drenten. Die hadden namelijk, zoals hierna zal blijken, **zijn voorganger, heer Otto**, de tweede bisschop van die naam, samen met vele edele en aanzienlijke ridders, wreed en laaghartig **in een moeras vermoord** en de kerk beroofd van haar goederen en rechten. De stad Groningen en heel Friesland, voorzover dat tot zijn bisdom behoorde, (*ten westen van de Lauwers*) stonden hem hierbij zeer trouw terzijde.

Dit zal U in het hiernavolgende volledig worden beschreven.

Ze zijn hun verhaal begonnen als volgt:

02. Over bisschop Hartbert.

Heer Hartbert (*Herbert, bisschop van Utrecht van 1139 tot 1150*) zaliger nagedachtenis, de vijftiengste bisschop van de kerk van Utrecht, **bezat Coevorden, Drenthe en Groningen (de stad)** in rust en vrede en **in de burcht van Coevorden heeft hij een residentie gevestigd**. Hij was afkomstig uit Frisia, en wel uit Wierum, en had twee (*drie*) broers, namelijk Ludolf en Leffert (*en Lammert*).

Omdat hij voor hen een hoge positie wenste, gaf hij de oudste (*Leffert*) de prefectuur in Groningen en de jongste (*Ludolf of Rudolf*) de burcht van Coevorden en het schoutambt Drenthe met de bijbehorende rechten, in leen, om die vervolgens voor hem en de hem opvolgende bisschoppen te bewaren, zoals in oude en nieuwe oorkonden duidelijk te lezen staat. En let wel, **tot aan die tijd vertrouwden de bisschoppen**, zonder dat hen iets tekort gedaan werd, **al die rechten en goederen naar believen toe aan hun afgezanten en meiers.** (*huurders, meestal familieleden*) In zijn tijd was het ook dat de ministerialen van de kerk in Twente, bij Ootmarsum, op een plaats die Walstad (*vermoedelijk de Hunenborg*) genoemd wordt, **zwaar slag hebben geleverd met graaf Otto van de Rijnpalts, die Bentheim bezat**. Uiteindelijk hebben ze hem overwonnen en gevangen genomen. Hij heeft de zaak zo met de kerk geschikt, dat hij **zijn burcht en allodiaal bezit aan Sint Maarten afstond** en in leen terug ontving, met die beperking, dat **de bisschop een deel van de burcht voor zichzelf heeft behouden om er een residentie te vestigen**.

(*De bisschop van Utrecht hadin deze streken dus een residentie in Groningen, Coevorden en Bentheim*)

En zoals velen weten, **bisschop Hartbert heeft zich daar een huis en een kapel laten bouwen** en die in alle rust in bezit gehad. Maar bisschop Boudewijn (*van Utrecht 1178-1196*), een broer van graaf Otto van Bentheim, heeft uit

broederliefde zowel de residentie als alle andere rechten van de kerk in dat gebied schromelijk verwaarloosd. Zijn opvolgers hebben hun aanspraken daarop weliswaar vaak naar voren gebracht, maar tot nog toe zonder resultaat. *(Er was dus een geschil tussen de graaf van Bentheim en de bisschop van Utrecht)*

03. Over dezelfde bisschop. *(Hartbert of Herbert van Wierum)*

Omstandigheden noodzaakten bisschop Hartbert eens om naar Rome te vertrekken en toen hij naar een voorspoedige reis terugkeerde, **trof hij Groningen door toedoen van een aantal oproerlingen in wanorde aan**. Om hen te bestraffen trok hij krachtdadig de stad binnen en viel degenen die zich gewapenderhand vanuit de Sint Walburgskerk verdedigden met belegeringswerktuigen aan, zoals nu nog aan de muren te zien is. Zij die van de kerk een huis van strijd hadden gemaakt werden gevangen genomen en **hij dwong alle burgers te zweren dat ze zo iets nooit meer tegen de bisschoppen zouden ondernemen en die stad ook niet zouden ommuren**. In de loop der tijd **hebben zij zich daaraan echter allerminst gehouden**. Na de dood van die bisschop en zijn begrafenis in Utrecht is heer Herman tot bisschop gekozen. *(Herman van Hörningen bij Nordhausen!)* Hij heeft de kerk drie en een half jaar bestuurd, zonder zich veel moeite en hoge uitgaven te getroosten. Ze noemden hem ook wel de bisschop van Horne *(Hörningen?!)*, omdat hij geboren was op het kasteel Horne. *(Hiermee wordt niet het kasteel Horn bij Roermond bedoeld, maar het kasteel Hörningen. De adel die hier woonde was veel invloedrijker en had banden in het hoogste gezag. Dat was nodig in die tijd om belangrijke posten te kunnen krijgen)* Zijn opvolger was bisschop Godfried, een fier edelman, die zijn kerk, zoals nu nog te zien is, verrijkt heeft met goede, sterke burchten, namelijk Horst, Vollenhove, Montfoort en Woerden. Met veel moeite en hoge uitgaven, vanwege de zeer zware oorlogen die hem buiten zijn schuld waren aangedaan, heeft hij de kerk twee en twintig jaar energiek bestuurd. Ik waag me er niet aan zijn daden, die die van andere bisschoppen ver overtreffen, nu te beschrijven – het zijn er teveel. Maar wat voor ons verhaal dienstig is, zal als volgt aan de orde komen.

04. Over bisschop Godfried.

In zijn tijd waren er in deze streken *(Groningen en Drenthe)* **twee broers**, energieke, dappere en wijze mannen. De ene, **Lambert** genaamd, woonde in Peize en had bij zijn vrouw **twee zonen, Roelof (Rudolf) en Menzo**, die op het moment dat dit verhaal gedaan wordt, nog leven. De andere, die **Leffert** heette, was prefect in Groningen. Maar omdat hij *(Leffert)* slechts **een dochter** had, heeft hij die **uitgehuwelijkt** aan een zekere **Godschalk van Seppenrade**, een Westfaals edelman, die hij bij zich in Groningen liet wonen. Deze verwekte bij **haar drie zonen, namelijk Roelof, (Rudolf) Menzo en Egbert**. Daarna zijn hij en zijn vrouw overleden, maar heer Leffert en diens vrouw overleefden hen. Toen die kort daarna bijgezet waren bij hun voorouders, is een **ernstig conflict ontstaan tussen Lambert van Peize, die zijn broer Leffert wilde opvolgen als prefect, en de zoons van Godschalk, die geen afstand wilden doen van de erfenis van hun grootvader Leffert**, vooral omdat zij ook in Groningen en in de prefectuur woonden. Maar bisschop Godfried heeft die twist snel onderdrukt door de rechtens aan hem teruggefallen prefectuur aan de drie zoons van Godschalk in leen te geven voor driehonderd Mark, en die hebben ze hem betaald. Zo komt het dat **vandaag de dag die prefectuur in drie delen onder hun erfgenamen verdeeld is**, wat echter, zoals bekend, kerk en stad allerminst ten goede komt.

Zo was alles geregeld en daarna hebben **de heren van Coevorden** – er waren namelijk **twee broers, Roelof (Rudolf) en Folker** – en de twee al genoemde broers uit Peize, **Menzo en Roelof (Rudolf)** dus, en die **drie broers uit Groningen, Roelof (Rudolf), Menzo en Egbert**, die nu nog leeft, samen nog vele jaren in een **uitstekende verstandhouding**, zoals het verwanten betaamt, geleefd in de gunst van hun heer, de bisschop, en in Drenthe heerste rust en vrede.

Die roemrijke bisschop Godfried is in de Heer ontslapen en in de Sint Maartenskerk in Utrecht begraven in het jaar des Heren 1178.

En let wel, van de drie genoemde bisschoppen heeft de heer Hartbert, een goed en rechtvaardig man, het bisdom negen jaar bestuurd en de heer Herman, een man van edele afkomst, drie en een half jaar. Bisschop Godfried, wiens nagedachtenis bij ons altijd in ere gehouden moge worden, heeft God en zijn kerk twee en twintig jaar energiek gediend. En zoals dadelijk zal blijken, bisschop Boudewijn heeft achttien jaar aan het hoofd van de kerk gestaan. De twee die na hem in tweedracht zijn gekozen, hebben daarna slechts twee jaar geleefd, en na die twee, die in Rome zijn gestorven en het bisdom nooit in bezit hebben genomen, heeft bisschop Dirk de kerk veertien jaar bestuurd en na hem Otto I, die afkomstig was uit Gelre, twee en een half jaar en na hem Otto II uit Lippe in Westfalen, een neef van bisschop Dirk, elf jaar. Diens opvolger was bisschop Wilbrand, onder wie dit geschreven is.

05. Over bisschop Boudewijn.

Na hem, ik bedoel Godfried, is heer Boudewijn tot bisschop gekozen, de proost van Sint Marie in Utrecht en van Oldenzaal, een zachtmoedig en plooibaar man en zo kuis, dat hij zelfs als maagd gestorven schijnt te zijn.

Behalve nog andere aanzienlijke en edele bloedverwanten die onder zijn gezag stonden, verwelkomde hij als verdediger van zijn land in het bijzonder **de volgende mannen aan zijn zijde** :

Graaf Floris van Holland, een volle **broer van hem**, **graaf Dirk van Kleef**, aan wie hij zijn zuster tot vrouw had gegeven en **graaf Otto van Bentheim**, **eveneens een broer van hem**. Met hun raad en hulp heeft hij, rijk en machtig, zijn kerk jarenlang in rust en vrede voorspoedig bestuurd.

Uiteindelijk heeft die oude vijand, die afgunstig is op al het goede en de vrede verstoort, de raadslieden van de bisschop zover gebracht dat de bisschop op hun aandringen gewapenderhand de Veluwe heeft bezet. Tot schade van zowel de hertog van Brabant als de graaf Gerard van Gelre heeft hij dat gebied door roof, brandstichting en zware schatting geteisterd. Hij zei namelijk dat de Veluwe van die hertog aan het vervallen was, omdat deze zijn lenen niet op het vereiste tijdstip uit zijn hand had ontvangen, zoals het een vazal betaamt. Heer Frederik, de grote keizer, de eerste van die naam, heeft aan dit krijgsrumoer echter een eind gemaakt. De Veluwe bleef aan de hertog en de graaf, die het gebied van de hertog in leen hield. **De heimelijke haat tussen bisschop en graaf is echter slechts tijdelijk bedaard, zoals hieronder duidelijk zal blijken.**

Diezelfde bisschop ging zo vaak hij maar wilde naar Coevorden, Drenthe en Groningen, zonder dat hem iets in de weg werd gelegd, precies zoals bisschop Hartbert het voor zichzelf en zijn opvolgers had bepaald.

Alle bisschoppelijke rechten heeft hij daar jarenlang, zonder dat iemand zijn stem ertegen verhief, regelmatig, met ere en zeer tot zijn voordeel uitgeoefend.

06. Over Drenthe en andere zaken.

Als de bisschop op zijn rondreis door de verschillende delen van zijn sticht om er de wereldlijke zaken te regelen en recht te spreken, besloot ook naar de Drenten te gaan, werd zijn komst bericht aan de heer, dat wil zeggen de burggraaf en schout te Coevorden. **Die ontving zijn heer daar eerbiedig in zijn burcht, waar hij hem slechts één nacht onderdak diende te verschaffen.** De bisschop nam uit zijn handen de sleutels van de burcht in ontvangst en vertrouwde die met de bewaking van de burcht tot zijn terugkomst en vertrek naar Utrecht toe aan een aantal van zijn getrouwen. Hij koos daarvoor mensen van wie de burchtheer niet met recht hoefde te vrezen dat zij hem zouden verdrijven. **Dan volgde de burggraaf met zijn hele gevolg gehoorzaam zijn heer, de bisschop, en zes weken achtereen zorgden de Drenten** *(Hiermee wordt niet het Drentse volk bedoeld maar de ridders/leenmannen die de landgoederen bewoonden aan de route naar Groningen. In de Capitulare de villis van Karel de Grote staat precies omschreven welke taken kunnen worden opgedragen bij een bezoek van de landsheer aan of op weg naar zijn decentrale hoven)* **in opdracht van de bisschop op verschillende plaatsen, in hun eigen huizen, overvloedig voor de bisschop en zijn gevolg. Toegewijd verschaften zij wagens en paarden aan de verschillende diensten van de hofhouding en zijn ambtenaren, al naar gelang die daar recht op hadden.**

In die dagen en weken oefende de bisschop zijn rechtsmacht over hen uit, waarbij hij degenen die dat verdiend hadden dikwijls veel geld liet betalen. Op zijn rechterstocht ging hij dan naar een andere aanzienlijke plaats, namelijk Groningen, waar de prefect van die stad hem samen met alle burgers naar behoren ontving. Zoals gepast was, eerden zij hem met vele grote geschenken. Met hulp van de meiers en de horigen van de bisschop zorgde de prefect stipt voor wagens, andere transportmiddelen en alle betalingen, omdat de bisschop en zijn mannen elke dag recht spraken over **geestelijken en leken die daartoe uit Friesland kwamen**, over de burgers van de stad en over alle anderen. Daar betaalden de Drenten met de Groningse meiers en de andere in de prefectuur wonende onvrijen hun heer de gebruikelijk bedde van drie- of vierhonderd Pond. Van dit geld gaven de Drenten tweederde deel en de anderen een derde. Daarna werd Coevorden bij de terugkomst van de bisschop aan haar heer teruggegeven.

07. Over dezelfde bisschop. (Boudewijn)

De broer van bisschop Boudewijn, graaf Otto van Bentheim, heeft er echter dikwijls over geklaagd dat de **Coevordenaren** zijn dicht bij de hunne **gelegen bezittingen onophoudelijk teisterden** door er dagelijks troepen in te kwartieren en van alles af te persen. Door zijn voortdurende klachten en ophitsende voorstellen heeft hij bij de **bisschop** zo'n haat tegen hen opgewekt, dat deze steeds weer **gerechtelijke stappen** tegen hen **ondernam** en hun tenslotte bij vonnis **de burcht en hun andere lenen heeft ontnomen**. Kort daarna sloeg hij het beleg voor hun burcht en viel die met twee belegeringswerktuigen aan. **Zowel Groningen als Peize en heel Drenthe** *(de leenmannen van de bisschop van overige goederen in Drenthe)* **namen in dat leger deel aan de belegering.**

Heer Floris van Vorenborg, die toen **getrouwd** was met de moeder van de heren van Coevorden, een weduwe – ze was een zuster van Roelof *(Rudolf)* de vroegere voogd van Goor – **en de jongste broer, Folker** dus, verdedigden de burcht krachtig. **Heer Roelof (Rudolf)** op zijn beurt, **de oudste broer**, bezorgde de bisschop en diens leger vanuit verschillende plaatsen en **vooral vanuit Steinfurt onophoudelijk last door de aanvoer van proviand te verhinderen** en op alle mogelijke andere manieren.

Toen hij op die manier niets verder kwam **heeft Floris de burcht en zijn stiefzoon Folker aan de bisschop uitgeleverd.** Die vertrouwde de burcht en het schoutambt toe aan een ridder uit Holland, **Gijsbrecht Postekin**

geheten, die **het land bekwaam en voortreffelijk heeft bestuurd**. Enige jaren later is dit **alles aan de graaf van Bentheim toevertrouwd, die altijd al naar de heerschappij daarover had gestreefd**. De bisschop heeft burcht en land negen jaar in bezit gehad.

Ondertussen heeft Folker, die gevangen zat in de burcht Horst, de dochter van een rijke ridder, Albrecht (Albert) Lewe geheten, verleid en haar daar getrouwd. Door toedoen van diens vrienden heeft hij gedaan gekregen dat de bisschop hem vrij liet en hem toestond **op zijn erfgoed in Ansen te gaan wonen**. Zijn **broer Roelof (Rudolf) echter woonde op zijn eigen erfgoed bij de rivier de Vecht en de Regge**. Hij heeft door bemiddeling van bevriende heren en van verwanten zijn heer, de bisschop, steeds weer gesmeekt hem genadig te zijn en hem **zijn burcht (Coevorden) terug te geven, maar zonder resultaat**.

Daarom zette hij in het geheim, op alle mogelijke manieren, zijn verwanten uit Peize en de drie broers uit Groningen en de stad Groningen zelf op tegen de bisschop en vooral tegen de graaf van Bentheim.

Zo kwam het dat de **burgers van Groningen de bisschop**, tegen wie ze zich toch al een tijdje roerden over hun rechten, **het recht ontzegden op de Sint Walburgskerk**, die hij, zoals al zijn voorgangers, als zijn kapel placht te gebruiken. Ze zeiden dat het hun parochiekerk was en dat die vroeger, in de tijd van de heilige Walfried, gebouwd was ter verdediging van hun stad tegen de Noormannen. En niet lang daarna hebben ze, zoals nu nog te zien is, uit vrees voor de bisschop het dak gesloopt. Toen ze bij herhaling schuldig waren bevonden en herinnerd aan de eed die ze bisschop Hartbert hadden gezworen om geen muur te bouwen, ontstaken ze in nog groter woede.

Tijdens deze gebeurtenis is de oudste broer Roelof (*Rudolf*), prefect van Groningen, overzee gestorven. (*1195 tijdens een kruistocht*) Hij liet een zoon als enige erfgenaam achter, Albrecht, (*Albert*) een kind nog, over wie zijn broer, heer Egbert, voogd wilde zijn. **De bisschop was hier echter zo op tegen, dat hij, betogend dat de voogdij over de jongen en diens leen hem rechtens toe kwam, de prefectuur zelfs aan ene Bertold, een ridder uit Groningen, heeft toevertrouwd**.

Egbert heeft deze bisschoppelijke ambtenaar echter gedood en er is een hevig geschil ontstaan. Dat liep zo hoog op, dat zowel de **Groningers en de Peizenaren als de verdreven heren van Coevorden de bezittingen van de bisschop in heel Drenthe plunderden**, de graaf (*Otto van Bentheim, broer van de bisschop*) bij Rolde (*Latijn: Rotlo, Rocla, Rodo, of Rocclo= Rolde of Roden?*) op de vlucht joegen en zowel de voorburcht van Coevorden als het dorp krachtdadig in de as legden. (*Duidelijk is dat alleen bezittingen van de bisschop werden geplunderd. Men kwam dus niet aan de bezittingen van de Drentse eigenerfde boeren in de boermarken*)

08. Nogmaals over dezelfde bisschop. (bisschop Boudewijn)

Terecht zeer verontwaardigd over zoveel brutaliteit, heeft de bisschop dus twee sterke legers tegen hen in het veld gebracht. De graaf organiseerde de intocht van het ene via Coevorden, de bisschop zelf voerde het andere via Steenwijk Drenthe binnen. Toen kwam **graaf Otto van Gelre** – de broer van graaf Gerard, die toen al overleden was met zijn broer als enige erfgenaam – door tussenkomst van ik weet niet wie, **de bisschop te hulp**. Door vele bemiddelingspogingen wist hij te bereiken dat die vijanden van de bisschop, die zich, leek het wel, heimelijk door zijn raad lieten leiden, zich zonder enige arglist aan de bisschop overgaven, opdat deze zich over hun vergrijpen kon oordelen. Ze hebben gijzelaars gegeven, vier uit Groningen, twaalf uit Drenthe, uit Coevorden Roelof (*Rudolf*) uit Peize de andere Roelof (*Rudolf*) en ook de prefect Egbert. Zij allen zijn met het leger, dat toen ontbonden werd, Deventer binnengetrokken. Daar kreeg de graaf van Gelre, ondanks al zijn moeite niet de kans om over hun optreden te oordelen. Verontwaardigd is hij uit Deventer vertrokken. Hij beweerde dat de gijzelaars onder de stellige voorwaarde waren gegeven dat beide partijen zich volledig aan zijn beslissing zouden houden. De partij van de bisschop heeft dat echter ten stelligste ontkend.

De bisschop sloeg zijn gijzelaars op verschillende plaatsen in de boeien. **Meteen deed Folker, de jongste broer, met alle troepen die hij zo gauw bijeen kon brengen een overval op de onverdedigde burcht van Coevorden**. Hij viel aan, zette door en nam de burcht in. Daar nam hij – het was een schande – de gravin (*Alverada van Arnsberg, vrouw van graaf Otto van Bentheim*) in eigen persoon met het hele gevolg van de graaf gevangen. De uiteindelijke resultaten van de bisschop waren dus duidelijk niet in overeenstemming met zijn aanvankelijke voorspoed. Maar onversaagd wisselt hij de gravin en alle andere gevangenen uit tegen zijn gijzelaars en opnieuw bereidt hij zich voor op de oorlog en de herovering van de burcht. (*van Coevorden*).

09. Nogmaals over dezelfde bisschop. (bisschop Boudewijn)

Toen zijn de aartsbisschoppen Koenraad van Mainz en Philips van Keulen (*overleden 13-08-1191*) naar Deventer gegaan om een eind aan dat tumult te maken. Zij vreesden namelijk voor de toekomst, **vooral omdat men de graaf (Otto) van Gelre ervan verdacht dat hij in dit alles de hand had**. En ter wille van de vrede gelasten ze dat alle in Drenthe geplunderde allodiale goederen in de oorspronkelijke staat teruggebracht moesten worden; de gebouwen hersteld, koren, vee en al wat verder weggesleept was teruggegeven, en dat aan de bisschop duizend en aan diens broer, de graaf (*Otto van Bentheim*), en aan de raadslieden honderd mark gegeven moesten worden; heer Roelof

(Rudolf) zou Coevorden en Drenthe houden en zijn vazallistische plichten jegens de bisschop nakomen, zoals in oude en nieuwe oorkonden van de kerk geschreven staat.

De graaf (Otto) van Bentheim heeft deze vredesbesprekingen echter volstrekt afgewezen. Daarom heeft de bisschop zich na het vertrek van die machtige vorsten met een zeer sterk leger krachtdadig in de velden bij Coevorden gelegd, in de hoop vroeg in de morgen de Drenten te overwinnen en de burcht in te nemen. Dat zou ongetwijfeld gelukt zijn, als niet tegen de avond, juist toen men bezig was de tenten op te zetten, een paar dwazen een domme schermutseling met pijl en boog waren begonnen met de Drenten, ze werden namelijk op de vlucht gejaagd en brachten toen het hele leger in rep en roer. Daar ontstond door het verwarde geschreeuw zo'n opschudding dat allen, hoog en laag, schandelijk op de vlucht sloegen, hoewel vooralsnog niemand hen op de hielen zat. Als vrouwen gooiden ze hun wapens weg; paarden, wagens, tenten en onnoemelijk veel proviand lieten ze smadelijk achter, hoewel de bisschop hen luidkeels terugriep en hen voor ellendelingen uitschold. Maar met een aantal anderen is hij met groot gevaar, jammerend en zo ongeveer halfdood, ternauwernood uit die moerassige omgeving ontkomen. Die dag sneuvelden van ons leger ongeveer dertig flinke, dappere mannen; ruim honderd ridders en talloze voetknechten zijn gevangen genomen. **Bij dit alles hebben de broers uit Groningen, de broers uit Peize en de Drenten de Coevordenaren tegen hun heer bijgestaan.**

(Met Drenten worden hier waarschijnlijk niet de overige leenmannen van de goederen van de bisschop in Drenthe bedoeld maar Drentse eigenerfde boeren en helpers, die van oudsher al niets moesten hebben van vreemde overheersers en hier een mogelijkheid zagen om uiteindelijk af te komen van de bisschop als bemoeial met hun zaken)

10 Nogmaals over dezelfde bisschop (Boudewijn) en over zijn dood. (1196)

De bisschop, die vasthoudend van aard was, stapelde dus uitgave op uitgave en met een groot ridderleger deed hij een krachtige **aanval op de graaf (Otto) van Gelre, die volgens hem van al die wandaden afwist** en ertoe had aangezet. Hij plunderde daarbij de Veluwe en andere grafelijke gebieden. De graaf verzette zich echter krachtig en riep **de Drenten en Coevordenaren** met veel ridders te wapen. **Hij had zich toen openlijk met hen verbonden.** *(De Drentse eigenerfde boeren hadden dus, waarschijnlijk via vooraanstaande etten uit dingspelen en die elkaar kenden van de jaarlijkse bijeenkomsten, een verbond gesloten)*

Ootmarsum en andere goederen van het bisdom brandden zij plat en via Venebrugge trokken zij naar Deventer om dat te belegeren. Daar heeft de graaf met een groot leger elf dagen lang Deventer en vele edelen belegerd. De hertog van Brabant heeft echter voor het moment een wapenstilstand bewerkstelligd. **De Drenten keerden naar huis terug en ze (?) hebben alle inkomsten van de bisschop en zijn mannen in geheel Drenthe aan de graaf (Otto van Gelre) toegewezen.** *(Met "ze" moet het Drents Bestuur, de Landdag, worden bedoeld, want met "zijn mannen" worden de leenmannen van de bisschop bedoeld.*

En let wel, **bisschop Boudewijn heeft driemaal oorlog gevoerd met de Geldersen.** De eerste keer toen hij de Veluwe, als aan hem teruggevallen, bezette. Dat was in de tijd van graaf Gerard *(overleden 1182)* die om deze belediging Deventer vier dagen belegerd heeft. **De keizer, heer Frederik, heeft de zaak toen echter gesust.** De tweede keer, na de dood van graaf Gerard, heeft zijn broer, graaf Otto, de bisschoppelijke bezittingen dusdanig geteisterd, dat er een groot conflict is ontstaan. **Graaf Floris van Holland dreef toen al het vee van de hele Veluwe in Deventer bijeen en berokkende de graaf zware schade,** en aan de andere kant verbrandde en verwoeste graaf Dirk van Kleef, een dapper, energiek en zeer vrijgevig man, krachtdadig heel Gelre. **De hertog van Brabant, de aartsbisschop van Keulen, bisschop Herman van Münster en graaf Adolf van Berg hielpen de partij van de graaf echter door vijfentwintighonderd ridders bijeen te brengen en drie weken lang achthonderd ridders van de bisschop in Deventer te belegeren.** Die strijd is bijgelegd toen de graaf van Gelre met keizer Frederik op kruistocht ging. *(1189)* Maar zoals ik al verteld heb, na zijn terugkeer raakten ze in conflict over het optreden van de Coevordenaren.

Om zich daarvoor te wreken heeft de bisschop zich krachtig en met zeer hoge kosten bewapend en is hij zelfs naar Mainz gegaan om hulp te vragen van de keizer, heer Hendrik, die toen al regeerde, want zijn vader was gestorven. *(keizer Frederik is verdronken op 10 juni 1190 tijdens een kruistocht)* Maar helaas, vier dagen later is hij daar overleden *(1196)*. En met alle eer werd hij in de Sint Maartenskerk bij zijn voorgangers bijgezet in het jaar des Heren 1196.

11 Over de tweedracht in het kiescollege en andere zaken.

Toen de eerwaarde bisschop Boudewijn dus overleden en begraven was, kwamen graaf Dirk van Holland, de zoon van graaf Floris, en graaf Otto van Gelre beiden met gewapend gevolg naar Utrecht. Ze hebben toen zoveel tweedracht in de kerk gezaaid dat een deel van de broeders domproost Dirk, de broer van bisschop Boudewijn, tot bisschop koos; de graaf van Holland en het hele Nedersticht stonden aan zijn kant. De overige leden van het kapittel echter kozen Arnoud van Isenburg, een edelman en proost van Deventer; de graaf van Gelre en het hele bisdom aan deze (= oost) kant van de Nude kozen diens kant. Uiteindelijk zijn volgens de wens van de partijen beide electen naar

de curie in Rome gegaan om hun rechten te bepleiten. **Na betaling van een flink bedrag zag Arnoud zijn verkiezing erkend** en direct daarna is hij gestorven. Toen heeft de paus heer Dirk tot bisschop gewijd, maar die is op de terugreis in Padua overleden.

Zo werd de Utrechtse kerk opnieuw opgeroepen, om alweer een verkiezing te houden. Dit schisma had twee jaar geduurd en in die tijd heeft de graaf van Holland bij de Heimenberg (*Grebbeberg*) de graaf van Gelre verslagen en daarbij veel van diens ridders gevangen genomen.(1196)

12 Over de verkiezing van bisschop Dirk van Are.

Toen de kerk van Utrecht door tussenkomst van haar beschermheilige Sint Maarten verlost was van dat schisma, waarvan men ernstig gevreesd had dat het lang zou duren, intrigeerden die al zo vaak genoemde graven, volhardend in hun ergerlijke koppigheid, zoveel ze konden in de kerk ten behoeve van hun vrienden. Maar goddank zijn ze, hoewel ze daar persoonlijk aanwezig waren, niet eens bij de verkiezing toegelaten of zelfs maar gehoord. Door God geïnspireerd echter koos de gehele kerk onverwachts, zonder dat iemand daartoe een verzoek of aanbeveling had gedaan, unaniem en met een enorme geestdrift, op aanraden van een paar mensen die dit plotseling en zijdelings even ter sprake brachten, een zekere Dirk van Are tot bisschop. Dat was een vooraanstaand edelman, begiftigd met een grote intelligentie en, zoals nog blijken zal, verstandig en besluitvaardig als het op beslissingen nemen aankwam. Hij had lang aan het keizerlijk hof verbleven en was verstandig als geen ander. Op dat moment was hij proost in Maastricht. Zijn verkiezing vond plaats in het jaar des Heren 1201.

Toen hij gekozen werd, was hij met keizer Hendrik op Sicilië. Na diens dood (*Palermo 1197*) en begrafenis, die hij toen nog juist heeft meegemaakt, is de nieuw verkozenen, nadat hij de oproep had ontvangen, snel naar zijn kerk gegaan. **Hij trof die aan alle kanten verstrikt in enorme schulden, een gevolg van de bovengenoemde verdeelde keuze en ook van de hevige strijd die de graven tijdens het schisma als vraatzuchtige wolven in het sticht hadden gevoerd.**

Bovendien had bisschop Boudewijn in de verschillende oorlogen waarover wij al verteld hebben, geweldige bedragen uitgegeven en het hele land, zij het tegen zijn zin, kaalgeplukt. **Maar wat hem bovenal zwaar heeft geschokt en tot bittere armoede gebracht, dat schuldeisers uit Rome en Sienna onmiddellijk, met pauselijke brieven, de ruim drieëndertighonderd mark sterling van hem opeisten die de twee recent verkozenen, zijn voorgangers, daar tegen een schuldbekentenis hadden geleend.** Van al die schulden heeft hij, zoals u volledig duidelijk zal worden, de hele kerk en zichzelf voor zijn dood zeer bekwaam en op de meest eervolle wijze verlost, hoewel hij later in eer en aanzien en tot grote roem van zijn kerk in verschillende oorlogen ontelbaar veel geld heeft uitgegeven.

13 Over het conflict tussen de broers van Holland en andere zaken.

Het was ook in die tijd dat tussen graaf Dirk van Holland en diens broer Willem, aan wie graaf Otto van Gelre zijn dochter tot vrouw had gegeven, een ernstig conflict is ontstaan. Het liep erop uit dat Dirk Willem gevangen nam en hem in de burcht Horst opsloot. **Hij is daaruit echter ontsnapt en direct door de Friezen als graaf ingehaald.** Bij Oosterzee heeft hij een versterking gebouwd en hij heeft meermalen **met de Kuinrenaren gevochten.** Aan de beproevingen van die oorlog, de diverse gebeurtenissen en de vele doden die aan beide kanten zijn gevallen zijn, in totaal wel zeshonderd, ga ik nu echter voorbij, want dat is bekend.

Deze Willem dan heeft bisschop Dirk, die Friesland was binnengetrokken en daar een week of zes als bisschop en graaf de geestelijke en wereldlijke rechtspraak had uitgeoefend en op grond van zijn rechten in zijn armoede wat geld had vergaard, nota bene in het klooster van Stavoren, na de mis, met wapengeweld gevangen genomen.

Onmiddellijk echter hebben de burgers van Stavoren en andere Friezen die toen ter plaatse waren in een oogwenk de bisschop met geweld aan de handen van de graaf ontrukkt. De graaf hebben ze laten gaan.

Zonder dat zijn aanzien was geschaad, keerde de bisschop ongedeerd in Utrecht terug. Later is de graaf, als gedwongen boetedoening voor een dergelijk misdrijf, in een wollen kleed en barvoets met vijfhonderd ridders in de Sint Maartenskerk de bisschop nederig te voet gevallen. Hij is door de bisschop in genade aangenomen en de paus heeft hem absolutie verleend.

14 Over dezelfde bisschop (*Dirk van Are*) en de dood van de graven.

Toen de bisschop door deze en soortgelijke voorvallen en door wat we al eerder hebben verteld tot bittere armoede was vervallen, zo zelfs dat ook zijn vrienden hem niet meer konden helpen, heeft graaf Dirk van Holland, die hem toch al dagelijks ernstig schaadde en beledigde, zich tenslotte ook nog met een sterk leger bij het Gein gelegerd. Vele ministerialen van de kerk hebben met hem tegen de bisschop samengespannen. Uit medelijden met haar heer, die eigenlijk al wilde vluchten, heeft de stad zich echter zijn lot aangetrokken en zich zo krachtig tegen de graaf verzet dat die gedwongen werd zich geheel naar zijn gebied terug te trekken.

Bij dit kwaad kwam nog een ander kwaad: **Deventer heeft zich volledig van haar heer afgewend en graaf Otto van Gelre als haar heer en beschermer ingehaald.** Vol zorg voor zijn bisschop heeft Sint Maarten echter snel bewerkt dat die graven, die zijn kerk van binnenuit hadden aangetast, door een goddelijke beschikking beiden gevangen werden genomen en in de boeien geslagen door de hertog van Brabant. De bisschop laat dan in zijn wijsheid hem door God gegeven gelegenheid niet slapend voorbijgaan. Alle hem aangedane onrecht en hoon zet hij zonde onderscheid van zich af en met vleierende woorden, geschenken en beloften brengt hij meteen een ridderleger bijeen, waarheen velen toestromen. De ene dag valt hij Holland binnen, hij rooft, verwoest en brandt, en de volgende dag trekt hij op naar de Veluwe, die hij uitplundert door de bevolking goedschiks en kwaadschiks geld afhandig te maken. Hij belegert Zutphen, trekt zonder op tegenstand te stuiten Deventer binnen, neemt alle rijken gevangen en ontnemt hen terecht ontelbaar veel geld. **Die strooptocht vormde het begin van zijn successen.** Vanaf dat moment begonnen zijn successen zich ook dagelijks op te stapelen, doordat die graven, kort nadat ze eindelijk uit hun gevangenschap verlost waren, het tijdelijke met het eeuwige verwisselden. De bisschop nam de jonge Gerard, de erfgenaam van de graaf (*Otto van Gelre overleden midden 1207*) en nu zelf graaf van Gelre onder zijn hoede, alsof het zijn eigen zoon was, en heel verstandig richtte hij zijn aandacht op het graafschap Holland, waar toen een machtsvacuüm was, omdat de graaf geen zoon had. (*Dirk van Holland overleden op 04-11-1203 en bisschop Dirk bemoeide zich daarna met de zaken in Holland*) Zo maakte hij zich op tot nieuw gewin.

15 Over dezelfde bisschop (*Dirk van Are*) en verschillende andere onderwerpen.

Na de dood van graaf Dirk van Holland is zijn dochter, zijn enig kind, getrouwd met graaf Lodewijk van Loon, een zeer energiek edelman, vrijgevig, zachtmoedig en goed. Van hem ontving onze zorgzame bisschop tweeduizend mark opdat hij ervoor zou zorgen dat Lodewijk beleend werd met het graafschap Holland, dat rehtens aan het keizerlijk gezag teruggefallen was. Bovendien beloofde de bisschop oprecht dat hij hem met een sterk leger zou steunen tegen graaf Willem, die op grond van het feit dat hij een broer was van graaf Dirk al begonnen was zich van het graafschap meester te maken, hoewel hij daar geen enkel recht op had. Die belofte is de bisschop zo gewetensvol nagekomen, dat hij nog hetzelfde jaar, daags voor Sint Jan, persoonlijk het grensgebied van het graafschap bij Mijdrecht aanviel en daar meteen de graaf van Bentheim, die in Willems afwezigheid dat gebied met veel krijgsvolk verdedigde, overwon en op de vlucht sloeg. Ook maakte hij, goddank, een groot aantal gevangenen. Onmiddellijk spoedden hij en zijn broer, graaf Gerard van Are, een energiek en schrander man, zich door het veen naar Zwammerdam – **hijzelf als enige op een licht paard**, zijn broer en alle ridders te voet – om een ander groot leger te bevechten. Halverwege troffen ze een enorm aantal **Hollanders**, bijeengebracht om tegen hen te strijden. Maar die waren vanwege de juist behaalde overwinning zo ontzettend bang, dat ze de bisschop op diens bevel onmiddellijk aanzienlijke gijzelaars leverden. Met dit alles was de bisschop, zoals hem paste, niet tevreden en nu het rad van fortuin de goede kant op was gaan draaien, heeft hij met zijn mannen krachtig doorgezet. Diezelfde dag nog versloeg hij bij het vallen van de avond, terwijl onverwachts een geweldige regenbui uit de hemel neerstroomde, alle Hollandse keurtroepen, domproost Floris, die zo dwaas was geweest om zich gewapend aan de zijde van de Hollanders tegen de bisschop te scharen, en vele ridders nam hij gevangen. Later heeft hij hen een hoog losgeld afgedwongen.

16 Over dezelfde bisschop (*Dirk van Are*) en zijn dood.

De volgende dag trekt hij voort naar Leiden en hij brengt zijn leger krachtdadig onder in Haarlem. Hij brandt die streek plat, richt naar willekeur verwoestingen aan en neemt de mensen geld af, totdat graaf Lodewijk, die met een enorm leger op een andere plaats het graafschap was binnengevallen, hem vroeg op te houden het graafschap te teisteren, aangezien het van hem was. Ofschoon dat een dwaas verzoek was, heeft de bisschop er getrouw gehoor aan gegeven en zich terug getrokken. Maar direct na zijn terugtocht heeft die graaf dat gehele gebied verloren, doordat Willem plotseling opdaagde en hem, op een moment dat hij zich volkomen veilig voelde, met een groep Zeeuwen het graafschap uitjoeg. **Ook zond Willem zijn nicht, die toen al met de graaf getrouwd was, gevankelijk naar Texel, naar de Friezen, die haar overeenkomstig haar staat moesten bewaken.** En hoewel Lodewijk daarna met enorme kosten talloze aanvallen heeft gedaan en zich eindeloze moeite getrooste, heeft hij het graafschap Holland, waarop hij het volste recht had, nooit kunnen herwinnen. Met roem en succes beladen is de bisschop naar Utrecht teruggekeerd. Zijn broer, graaf Gerard, heeft hij met vele anderen naar Holland teruggestuurd om het met een vloot te bestrijden en die heeft heel Dordrecht geplunderd en volledig in de as gelegd. Door dit alles is zijn positie zo versterkt, dat zijn gehele bisdom, dat hem vroeger als een onbekwame armoedzaaiër had geminacht, hem nu zo eerden vreesde, dat hij naar believen wat dan ook van wie dan ook kon afdwingen en dat graaf Willem van Holland, die nu het graafschap Holland in zijn bezit had, hem duizend mark gaf om zijn gunst te winnen.

Door dit alles kreeg de bisschop, **eens de armste maar nu de rijkste in het bisdom**, zoveel geld bij elkaar dat hij al het door zijn voorgangers verpande kerkelijk bezit heeft gelost en zijn schulden onbekrompen afbetaald. De echte of

vermeende schuld van zijn twee in schisma verkozen voorgangers heeft hij in één klap afgedaan door aan de Romeinse curie, die hem vele malen had geëxcommuniceerd, drie en dertighonderd mark sterling, die hij zelf in Vollenhove had laten slaan, te betalen. **Al zijn burchten, zijn steden en zijn diverse huizen heeft hij van een enorme hoeveelheid proviand voorzien en het geld dat hij niet direct nodig had heeft hij in de burcht Horst opgeborgen.**

De paus en koning Philips (*van Schwaben*) die nu zijn broer keizer Hendrik was opgevolgd, achtten hem hoog. Het hele sticht regeerde hij toen in rust en vrede en door zijn onderdanen en zijn burens werd hij geëerd en gevreesd. Zo is hij in het veertiende jaar na zijn ambtsaanvaarding in Deventer, daags voor Sint Nicolaas, in de Heer ontslapen en hij is in Utrecht met alle eer in de Sint Maartenskerk begraven in het jaar des Heren 1212.

En let wel, **bisschop Dirk heeft nooit enig conflict gehad met de Coevordenaren, de Drenten of de Groningers.**

Integendeel, zonder problemen en wanneer hij maar wilde ging hij Coevorden en Drenthe in en uit en hij was tevreden met zijn rechten in Groningen, omdat hij voor alle bisschop Boudewijn berokkende schade in zijn armoedige beginjaren bij verdrag negenhonderd pond, wat toen driehonderd pond waard was, had ontvangen; dat verdrag is hij zijn hele ambtsperiode nagekomen.

17 Over bisschop Otto

Toen bisschop Dirk dus in gelukzaligheid in Utrecht begraven was, nam de hele Utrechtse kerk op passende wijze de zorg op zich voor de verkiezing van een opvolger. Daartoe verschenen met groot machtsvertoon graaf Gerard van Gelre, de zoon van Otto, en graaf Willem van Holland, de broer van graaf Dirk. Aartsbisschop Adolf van Keulen, de gebroeders bisschop Otto van Münster en bisschop Gerard van Onabrück en talloze andere edelen brachten ze mee.

Door hun voorspraak wisten ze te bereiken dat Otto, de eerste van die naam, de proost van Xanten, een broer van diezelfde graaf van Gelre, wiens zuster bovendien met die graaf van Holland getrouwd was, door allen tot bisschop werd verkozen. Hij was een veelbelovende jongeman, **pas achttien jaar oud**, groot en goed gebouwd, beheerst van optreden en karakter, die in wereldlijke en vooral in juridische aangelegenheden al zoveel inzicht had, dat iedereen hem met recht graag mocht. En **vanwege de macht van bovengenoemde graven werd hij zo gevreesd**, dat de ministerialen van de kerk direct bij zijn ambtsaanvaarding, met veel verontschuldiging en diep beschaamd, zowel het geld als de voorwaarden die ze bij de dood van zijn voorganger zo schandelijk geroofd hadden, onverwijld hebben teruggegeven.

Twee en een half jaar van vrede heeft hij de kerk bestuurd en er heerste rust onder al zijn onderdanen. En toen hij van plan was naar Rome te gaan om dispensatie te krijgen vanwege zijn minderjarigheid, kreeg hij in Voorthuizen, in de buurt van Elten, hoge koorts. Als gevolg daarvan is hij, nadat hij zorgvuldig zijn zaken had geregeld en zijn testament gemaakt, helaas de weg van alle vlees gegaan. Zijn broer, de graaf (*Gerard van Gelre*), en zijn moeder, de edele gravin, hebben hem vandaar naar Utrecht teruggebracht en daar werd hij onder veel geweeeklaag van het volk met alle eer, zoals het hoort, begraven in de Sint Maartenskerk in het jaar des heren 1215.

De tijd van deze elect - hij is namelijk als diaken gestorven - was vredig en heel aangenaam. Hij trof immers het bisdom zonder enige financiële verplichting en overvloeiend van al het goede der aarde, zoals zijn zorgzame voorganger het had nagelaten. De burcht van Coevorden met zijn heren Roelof (*Rudolf*) en Frederik, heel Drenthe en **de gehele stad Groningen, die toen zeer rijk was**, bestuurd hij naar zijn goeddunken met krachtige hand en zonder enige terughouding, tevreden met de rechten op grond waarvan bisschop Dirk na de dood van bisschop Boudewijn zo bekwaam de loyaliteit van al die plaatsen had verkregen.

18 Over bisschop Otto II.

Dus komen die graven, diep geschokt door de dood van hun heer en bloedverwant, in Utrecht bijeen. Ze beïnvloeden de besluitvorming ten gunste van heer Otto, de domproost, daartoe aangezet door diens broer, heer Herman van Lippe, die - schrander en geslepen als hij was - hun dat listig door hun eigen raadslieden liet aanpraten. Hij verzekerde hun namelijk dat ze zo'n bisschop, aangezien hij een vreemdeling was, onder de duim konden en zouden houden. De loop der gebeurtenissen en de kracht van die bisschop hebben later echter wel anders geleerd. Zo wordt op hun aandringen Otto II, domproost van Utrecht, een broer van Herman van Lippe en zoon van de zuster van bisschop Dirk, (*Heilwig van Are g/m Bernard van Lippe*) in het jaar des Heren 1215 tot bisschop gekozen. Als nieuwe heer en elect verkreeg hij onmiddellijk van "keizer" (*abusievelijk als keizer vermeld; werd dit pas in 1220*) Frederik, de tweede van die naam, het wereldlijk gezag. Met toestemming van de aartsbisschop van Keulen ontving hij in Frankfort de bisschopswijding.

Hij trof de kerk geheel vrij van schulden aan, het bisdom was rijk en welvarend en de bisschoppelijke inkomsten stroomden in overvloed en zonder enige belemmering binnen. Zo begon hij - machtig, verstandig, zeer geduldig en bescheiden - zijn regering in grote rijkdom. Maar het einde kwam niet bepaald overeen met het begin, doordat hij later aan vele, vooral binnenlandse, oorlogen zijn eigen bezit en ook dat van anderen besteed heeft.

19 Over dezelfde bisschop (Otto II) en verschillende andere onderwerpen.

Er is namelijk een **zeer ernstig conflict ontstaan onder de ministerialen van de kerk in het land van Vollenhoven**, waar hij uiteindelijk met veel moeite en kosten een eind aan heeft gemaakt. Hij is dat gebied namelijk met een grote krijgsmacht binnengetrokken en hij heeft de goederen van bijna alle ridders in brand gestoken en hen zo gedwee gemaakt dat de overigen met recht de verschuldigde vrees en eerbied voor hun heer werd bijgebracht. Niet lang daarna trok hij het kruis aan en vertrok naar het heilige land. Het hele sticht droeg hij over aan zijn broer Herman van Lippe, die het zorgvuldig bestuurd en in vrede bewaard heeft. Toen zijn heer en broer na anderhalf jaar van de kruistocht terugkeerde, heeft hij het hem in zeer goede staat teruggegeven.

Het sticht heeft echter maar een korte vrede genoten, want er brak opnieuw een conflict uit, nu tussen de bisschop en de graaf van Gelre, die hem in het zadel had geholpen. Dit had verschillende oorzaken, maar het ging vooral om de tol waarmee de graaf bij Lobith (*in 1222 verplaatst van Arnhem naar Lobith zodat alle scheepvaart over Rijn, Waal en IJssel op één punt belast konden worden*) de mensen van het sticht onrechtvaardig en meedogenloos uitplunderde. Die kwestie vergde, doordat de vorsten diverse keren bijeen moesten komen om over een regeling te onderhandelen, ondraaglijk hoge kosten. Tenslotte leek Engelbrecht (*van Berg*), destijds aartsbisschop van Keulen, de zaak beslecht te hebben, maar het liep anders, want onder het mom van loyaliteit heeft de graaf de ministerialen van de kerk in Salland en in de Vechtstreek met zijn achterbakse suggesties zo opgestookt, dat ze met het hele volk van Salland gingen complotteren. In hun meedogenloze samenspanning tegen hun heer gingen ze zover, dat ze hem en zijn meiers de gehoorzaamheid opzegden, als reden aanvoerend dat het voor hen een te zware belasting was om de paarden van de bisschop twee maal per jaar op hun land te onderhouden, terwijl ze daartoe niet eens verplicht waren. Dit was echter op grond van zeer oude rechten en gewoonten geen bisschop ooit geweigerd. De bisschop is woedend over dit onverdiende complot, maar hij kan hen niet van hun boze voornemens afbrengen, hoewel hij hun herhaaldelijk door Utrechtse ridders laat waarschuwen. Daarom brengt hij een leger op de been, waar zijn broer Herman en bisschop Dirk van Münster (*van Isenburg*) zich met een voortreffelijk ridderleger in Deventer bij aansluiten.

Zonder dralen valt de bisschop dan onverschrokken Salland binnen, waar hij de weerbare mannen bij Herkulo aantreft, **verschanst achter een aarden wal** en klaar voor de aanval. Hij strijdt en overwint, doodt slechts enkelen, maar maakt veel gevangenen. En hoewel dat hele gebied toen als gevolg van overstromingen onder water stond, doet het leger, met veel risico optrekkend door het water, energiek een aanval op drie burchten in die streek. Twee daarvan, beide Voorst (*ten westen van Zwolle aan de noordkant van de IJssel*) geheten, neemt hij in en maakt die met de grond gelijk. De derde, Bekorst, (*ten westen van Zwolle nabij Kampen aan de zuidkant van de IJssel*) steekt hij op de toren na in brand. Dat was verdiend, want de heren van die burchten, namelijk Dirk van Bukhorst en de twee heren van Voorst, beide Herman geheten, hadden het initiatief tot die boze samenzwering genomen. Vervolgens heeft hij alle ridders uit die streek uit hun woonplaatsen verjaagd en krachtig bevolen zijn paarden op hun land onder te brengen. Het volk heeft hij naar willekeur gestraft met een geldboete.

En zo keerde hij als overwinnaar naar Deventer terug, waar hij afscheid nam van zijn helpers.

Bemoedigd door de voorspoedige overwinning zou hij voortaan zijn belangen en de vrede van zijn kerk zorgzaam en energiek behartigd hebben, als de graaf die vervloekte verjaagde ministerialen niet in Zutphen tegen hun heer had gesteund. De graaf is namelijk in zo'n razernij ontstoken, dat hij de hele volgende zomer uitgebreide voorbereidingen trof om het gebeurde te wreken. De bisschop van zijn kant, van zins om op alle mogelijke manieren zijn land te verdedigen, bewerkt dat gravin Johanna van Vlaanderen, die toen, omdat haar man Ferrand (*van Portugal*) zich in gevangenschap bevond, dat hele graafschap bestuurde, samen met de hertog van Brabant onder ede belooft hem en de kerk te helpen. Ze hebben zich echter allerminst aan hun eed gehouden, want ze zijn de bisschop nooit te hulp gekomen.

20 Nogmaals over dezelfde bisschop (Otto II) en verschillende andere onderwerpen.

Als het dus weer zomer wordt, hervatten beide partijen de strijd. Medestanders, verwanten en bondgenoten worden opgeroepen, huurlingen angeworven, een grootscheepse organisatie wordt op touw gezet om met wagens en schepen proviand aan te voeren en haastig hebben de twee elkaar vijandig gezinde, roemrijke legers hun kamp opgeslagen aan de Hunnepe, (*beekje tussen Epse en Deventer ten zuiden van de huidige autosnelweg*) aan weerszijden van het water.

En let wel, aartsbisschop Gerard van Bremen (*van Lippe*) was zijn broer, de heer van Utrecht (*bisschop Otto van Lippe*), met een grote legermacht te hulp gekomen. Ook bisschop Dirk van Münster (*van Isenburg*) was aanwezig en heer Herman van Lippe en een groot aantal andere edelen. **Bij elkaar telden hun legers meer dan duizend ridders en bovendien zeer veel sterke en nog nooit verslagen schildknapen.** Zo wachtten de drie vorsten daar tezamen de afloop van de strijd en de aanval van de graaf (*van Gelre*) af.

De tegenpartij was echter veel sterker, want behalve talloze schildknapen had de graaf ook ruim tweeduizend van de meest uitgelezen ridders bij zich. Hij had namelijk zeer veel edele en energieke legeraanvoerders als gezellen, met als

belangrijkste hertog Walram (*van Limburg*) en graaf Hendrik van Sayn. Bijna alle ridders van het Rijngebied volgden hen, vooral, naar men zegt, op bevel van heer Engelbrecht, de aartsbisschop van Keulen. Die was weliswaar niet zelf aanwezig om zijn suffragaan (=onderhorige), met wie hij zich nog wel door een eed verbonden had, te bevechten, maar hij heeft toch de partij van de graaf, die een neef van hem was, (*de vader van Gerard van Gelre was een broer van Engelbrechts moeder Margaretha*) door dag na dag in het geheim troepen te sturen zo versterkt, dat de bisschop en zijn mannen de wijk moesten nemen naar Deventer. En de graaf trok op om hen te belegeren.

21 Nogmaals over dezelfde bisschop (*Otto II*).

Terwijl dit zo afspeelde, is er zwaar gevochten tussen de mannen van de bisschop onderling, enerzijds de Utrechtse ridders, anderzijds die van de Veluwe. (*Conflict tussen de hertog van Brabant en de graaf van Gelre*) De laatsten zijn op de vlucht gejaagd en hebben het hun ter bewaking toevertrouwde land van de graaf schandelijk in de steek gelaten. Geen enkel hoekje van het sticht mocht blijikbaar ongeschonden blijven, want nu wordt ook nog de jonge graaf Floris van Holland (*geb. 1210, graaf in 1222 en overleden 1234*), de zoon van de zuster van graaf Gerard van Gelre, door zijn oom – zijn vader Willem was namelijk al overleden – **ertoe aangezet om met talloze schepen de Lek op te varen, het sticht vanuit het westen binnen te vallen en het kasteel van de bisschop met het hele dorp het Gein in brand te steken.**

Zo belaagden die oppermachtige graven en die trouweloze troep ministerialen van over de IJssel (*gezien vanaf Utrecht*) rovend en brandend hun heer van alle kanten. Maar plotseling en onverwachts werd het hevige krijgsumroer beëindigd en een langdurige wapenstilstand gesloten. En na verloop van tijd, toen aartsbisschop Engelbrecht van Keulen zaliger nagedachtenis laaghartig vermoord was (*7 november 1225*) en de martelaarskroon had verworven, heeft bisschop Koenraad van Porto, destijds legaat van de apostolische stoel, zich met het geschild bemoeid en het goddank geheel beslecht.

22 Over de overeenkomst tussen de bisschop en de graven.

Bij dit alles moet u wel bedenken dat de graaf van Gelre in Salland een groot graafschap had en een **winstgevende voogdij over de goederen en de horigen van het klooster Essen**. Weliswaar had hij **zijn vazallen daarmee beleend**, maar het deed hem toch leed dat ze **door de meiers van de bisschop en hun ondraaglijk harde rechtspraak werden uitgeplunderd**. En eerlijk gezegd, dat was de reden waarom de graaf zich verbonden had met de klagende ministerialen in die streek. Die ministerialen hebben de graaf echter toch maar in de steek gelaten en daardoor kregen ze, met schande beladen, vergiffenis van hun heer, zij het met moeite.

De graaf zag in dat hij **bedrogen was door de ministerialen** en dat zijn positie verzwakt was door de dood van zijn heer en bloedverwant heer Engelbrecht, de aartsbisschop van Keulen. Op advies van zijn familielid bisschop Koenraad van Porto, destijds pauselijk legaat, sloot hij daarom de volgende overeenkomst met de bisschop en de kerk: alles wat hij in Salland bezat droeg hij over aan Sint Maarten en in ruil daarvoor ontving hij een allodium in Elst met de daartoe behorende horigen, een allodium in Sint Odiliënberg en in totaal 550 pond penningen. De proosdijen echter en de vazallen en ministerialen ter plaatse hield de bisschop aan zich en zijn kerk. Evenzo heeft de graaf van Holland achthonderd pond ontvangen voor die vazallen die als Hollandse ministerialen worden aangeduid. Zo heeft de bisschop voor zichzelf en zijn opvolgers voorspoedig een eeuwige vrede verworven en daardoor een waardige herinnering nagelaten, zoals blijkt uit verschillende oorkonden van die graven, die met zorg door beide partijen zijn opgesteld. Daarin hebben zij zich niet alleen verplicht om de vrede te bewaren, maar ook tot eeuwige hulp aan de kerk tegen wie dan ook.

23 Het begin van onrust en partijstrijd.

Als dit in alle opzichten voorspoedig geregeld is, wordt de vrede in het land, waarover iedereen zich al was gaan verheugen, totaal onverwachts verstoord door een binnenlandse opstand. Die heeft niet alleen de armzalige restanten van het sticht opgeslokt, maar treurig genoeg ook de bisschop zelf en menig edelman met zeer veel ridders en schildknappen op onmenselijke wijze verzwolgen. Het verloop van die rampspoed zet ik u niet zonder smart als volgt uiteen.

Roelof (*Rudolf*) van Coevorden en zijn broer Frederik hadden, samen met Menzo van Grasdorf (*van Peize*) en diens zoon Hendrik, bij al die gebeurtenissen en oorlogen nu eens een goede, dan weer een slechte verhouding gehad met hun heer, de bisschop, maar als het er op aan kwam lieten ze hem steeds als honden hun tanden zien. Soms verwoestten ze brandend en rovend zelfs openlijk zijn goederen. Op een keer mengden ze zich in een strijd tussen de Groningers onderling. **De prefect van die stad, Egbert, en zijn familie hadden namelijk een ernstig conflict met de machtige en rijke Gelkingen.** Uiteindelijk raakte hij midden in de stad met hun slaags en daarbij behaalde hij de overwinning. Daarna maakte hij zich met zijn aanhangers op tot groter daden. De Gelkingen van hun kant vonden

steun bij de Coevordenaren en vielen het huis van de prefect aan, van plan om hem er uit te jagen en te doden, hoewel hij dat allerm minst verdiend had.

(Opmerking: Hier komt het oude geschil omtrent de opvolging van Leffert van Groningen weer tevoorschijn. Hartbert, de bisschop, en zijn broers Ludolf, drost van Coevorden, Leffert, prefect van Groningen en Lambert, leenman in Peize zijn nazaten van Rudolf van Fivelgo die een nazaat is van de graven van Werl, een zeer vooraanstaande grafelijke familie uit Westfalen. Toen Leffert overleed liet hij een dochter na die getrouwd was met Godschalk van Sepperathe, eveneens afkomstig uit Westfalen. De hierboven vermelde prefect Egbert is een zoon van Godschalk, waarvan Lambert gezegd heeft dat die familie geen recht had op de prefectuur van Groningen en dat die hem toekwam. Er is echter anders beslist. Menzo van Grasdorf is een zoon van Lambert van Peize, een van Werl; Rudolf van Coevorden is evenals zijn broer Frederik een zoon van Ludolf van Coevorden, eveneens een van Werl. Hier zien de van Werls een mogelijkheid om alsnog de prefectuur van Groningen weer in handen te krijgen. Ook in latere gebeurtenissen zien we steeds weer verbroken oeroude machts patronen zoals die ten tijde van Karel de Grote zijn ontstaan als basis van geschillen)

Als de bisschop dit en nog ernstiger nieuws vernomen heeft, reist hij zonder te talmen direct naar Groningen en roept de partijen bijeen. Hij dringt erop aan, maant, vraagt en beveelt dat zij zich in dit conflict volledig aan zijn besluit en bevel zullen houden. De leiders van beide partijen hebben dit in het bijzijn van de gehele bevolking gezworen. Maar de partij der Gelkingen heeft zich, schandelijk genoeg, op aanraden van Roelof (*Rudolf*) van Coevorden niet aan deze eed gehouden. Zonder reden heeft die in zijn hoogmoed ten overstaan van allen geweigerd gevolg te geven aan de scheidsrechterlijke uitspraak van de bisschop, die deze meteen ter plaatse met instemming van vele wijze lieden naar eer en geweten en op passende wijze bekend had gemaakt.

24 Meer over dezelfde partijstrijd.

De bisschop is dus vertrokken zonder dat de zaak geregeld was. Wel heeft hij de partijen opgedragen tot zijn terugkeer een wapenstilstand in acht te nemen. **Intussen begon Egbert met zijn verwanten bij Glimmen een versterking te bouwen en hij beweerde dat dit geen schending was van de opgelegde wapenstilstand, omdat de versterking en de grond binnen zijn ambtsgebied lagen.** Maar Roelof (*Rudolf*) stormde er met de Drenten op af en maakte die versterking met de grond gelijk, waarbij hij tegelijk ook de hele familie van Egbert in handen kreeg. De prefect zelf, die de stad uitgevlucht was, liet hij geen rust.

Beroofd van huis, bezit, vrienden en verwanten, neemt Egbert dan de wijk naar Friesland. Daar doet hij een beroep op zijn aanhangers en de **schoonfamilie van zijn zoon** en met geld en goede woorden werft hij vele andere dappere mannen aan. Hij rukt op naar de stad, doet zware en gevaarlijke aanvallen, zet door, volhardt en overwint. Hij neemt de stad in en slaat een groot aantal van zijn vijanden in de boeien. **De Friezen plunderen de hele stad** en leggen die op een paar huizen na in de as. (22 april 1227) De Coevordenaren zijn met het grootste gevaar ontsnapt en hebben terstond Egberts familieleden teruggegeven, in ruil voor de gevangenen die hijzelf bij zijn overwinning had gemaakt. Als hij hen terug heeft, betoont hij zich een man van grote moed. Hij versterkt de Sint Walburgskerk als een burcht en besluit de rest van de uitgebrande en geheel ontvolkte stad met een handjevol mannen te verdedigen. Dag na dag verzamelt hij de hem goedgezinde burgers weer rondom zich, de anderen zet hij de stad uit. Zijn tegenstanders op hun beurt treffen samen met de Drenten en de Coevordenaren haastig voorbereidingen om de stad te heroveren, waarbij ze geld en goederen, die ze nog steeds in overvloed bezaten, geenszins sparen.

Zo wacht men opnieuw de ongewisse afloop van de oorlog af. Burgers, waartoe dit geraas en dit tomeloos wapengeweld?

25 Over de voorbereidselen tot de oorlog en het martelaarschap van de bisschop.

Het bericht van Egberts overwinning verheugt de bisschop bijzonder, omdat hij hem in alle opzichten paraat en gehoorzaam bevonden heeft. Daarop mengt hij zich openlijk in die strijd en kiest Egberts partij tegen de Gelkingen en de Coevordenaren. **De Drenten echter Scharen zich in deze oorlog, omdat ze toch al aan de verwoesting van de sterkte (Glimmen) hadden deelgenomen, hoogst aanmatigend en dwaas aan de kant van de Coevordenaren. Zo worden ze aanstichters van de rampen die nu volgen.**

Haastig zendt de bisschop dus ridders en schildknapen naar zijn stad Groningen om bij de verdediging te helpen. Alle ridders van Salland stelt hij in Ommen op, om te verhinderen dat de Coevordenaren dat deel van het sticht zouden binnenvallen. Ook moest dat leger er voor zorgen dat ze het niet zouden wagen om Groningen te gaan belegeren. Roelof (*Rudolf*) heeft slechts een handjevol krijgslieden, maar hij valt krachtig aan, verslaat en verdrijft die Sallanders alsof het vrouwen waren en plundert geheel Ommen. Uit die overwinning putten de Drenten zoveel moed dat ze eensgezind met alle weerbare mannen geestdriftig Roelof (*Rudolf*) van Coevorden volgen. Die ging voorop met een groot leger, dat hij van buiten zijn gebied bijeen had gebracht, namelijk uit Steinfurt (*Burgsteinfurt bij Münster*), Dalen (*aan de Lippe*), Lohn (*oostelijk van Winterswijk in Westfalen*) en Goor. **Bij al die troepen voegden zich Gelkingen met vele Friezen, die ze met geld en goede woorden hadden aangelokt.** En zo tot één leger

verenigd, doen ze een hevige aanval op de slechts door een handjevol krijgslieden verdedigde stad Groningen. Aan de overwinning twijfelden ze geen moment, omdat ze de uitgebrande, verwoeste, uitgestrekte en door de bewoners verlaten stad, die maar weinig verdedigers had, aan alle kanten met hun legerkampen hadden omsingeld. Egbert en zijn door de bisschop daarheen gezonden ridders verzetten zich echter energiek tegen de aanvallers.

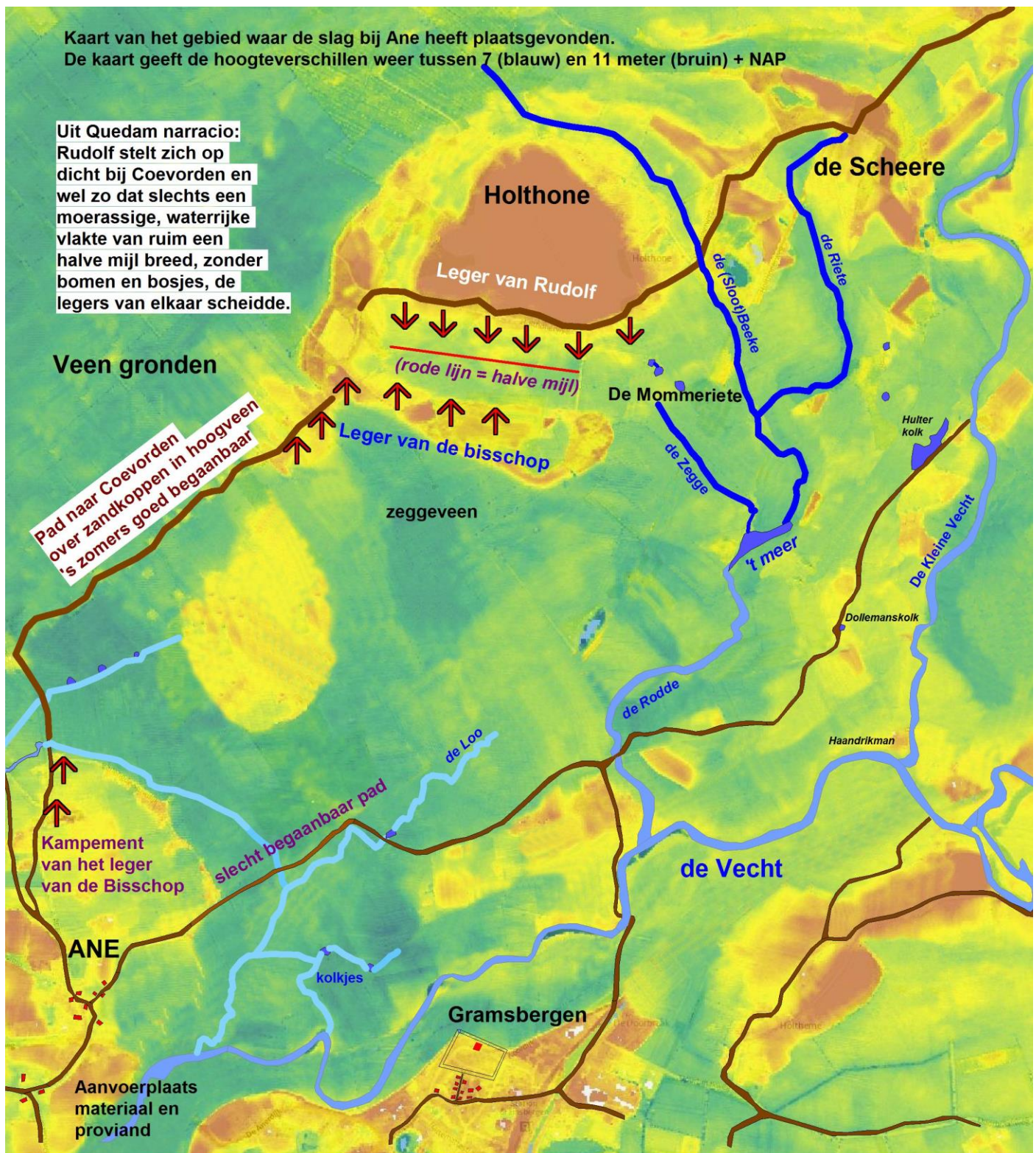
De meedogenloze en aanmatigende belegering van zijn stad en zijn ridders vertoornt de bisschop zo, dat hij uit alle hoeken en gaten van zijn sticht ridders en schildknapen oproept. Alle weerbare mannen verplicht hij gewapend op te komen, zijn verwanten, zijn burens en al zijn medestanders benadert hij met smeekbeden, beloften en giften. Graaf Gerard van Gelre, met wie hij zich weer verzoend had, komt hem persoonlijk te hulp, de graaf van Holland en de graaf (*Dirk*) van Kleef zenden hem een leger van aanzienlijke, rijke ridders, van wie Berend van Horstmar, graaf Boudewijn van Bentheim en Reinoud van Reest de voornaamste waren. Het aantal andere edelen was niet te tellen. Edelen, ministerialen en allerlei andere ridders die het wapengebruik allang ontwend waren, en van vele kanten ook mensen uit het gewone volk stroomden werkelijk naar dit leger toe. Dat was duidelijk zo ongewoon, dat men mag vrezen dat een beschikking Gods hen met recht tot hun gemeenschappelijke dood en verdoemenis had bijeengebracht.

Met opgewekt gezicht en goedgehumeurd verwelkomt de bisschop hen allen in Ommen. **Hij voert hen naar Nijenstede, waar nu de burcht Hardenberg staat, (gebouwd 1229) en vervolgens naar Gramsbergen. Tenslotte slaan ze op die noodlottige en vervloekte plaats Ane voor de laatste keer hun tenten op.** Er achteraan komen talloze schepen, die proviand, blijden (*stenenwerper*), en ook kruisbogen en ander oorlogstuig in grote hoeveelheden over de Vecht aanvoeren. Die uitrusting kostte meer dan al zijn andere oorlogen bij elkaar.

Als Roelof (*Rudolf*) dat hoort, breekt hij het beleg (*van Groningen*) op en met al zijn mannen stelt hij zich dicht bij Coevorden tegenover zijn heer op, en wel zo dat slechts een moerassige, **waterrijke vlakte van ruim een halve mijl breed, zonder bomen en bosjes**, de legers van elkaar scheidde. **Een poging vrede te sluiten blijft zonder resultaat.** Roelof (*Rudolf*) en zijn broers Frederik en Godfried, Menzo en Hendrik van Grasdorf (*van Peize*) en alle Coevordense ridders worden vogelvrij verklaard en hun bezittingen worden hun krachtens de vereiste vonnissen ontnomen. Maar dat heeft hen niet afgeschrikt om hun heer tot de strijd uit te dagen. Die neemt tenslotte op Pantaleonsdag (*28 juli 1227*), **op advies van wijze lieden, maar onwijslijk**, de wapens op en roept het hele leger bijeen, dat door zijn omvang iedereen terecht met bewondering vervulde. Hij spoort hen aan **door de aflat te beloven**, hij preekt, hij beroept zich op zijn recht en dat van de kerk, hij geeft hun zijn zegen en trekt daarna met al zijn mannen op naar het moeras. Maar helaas, hij zal vandaar niet terugkeren.

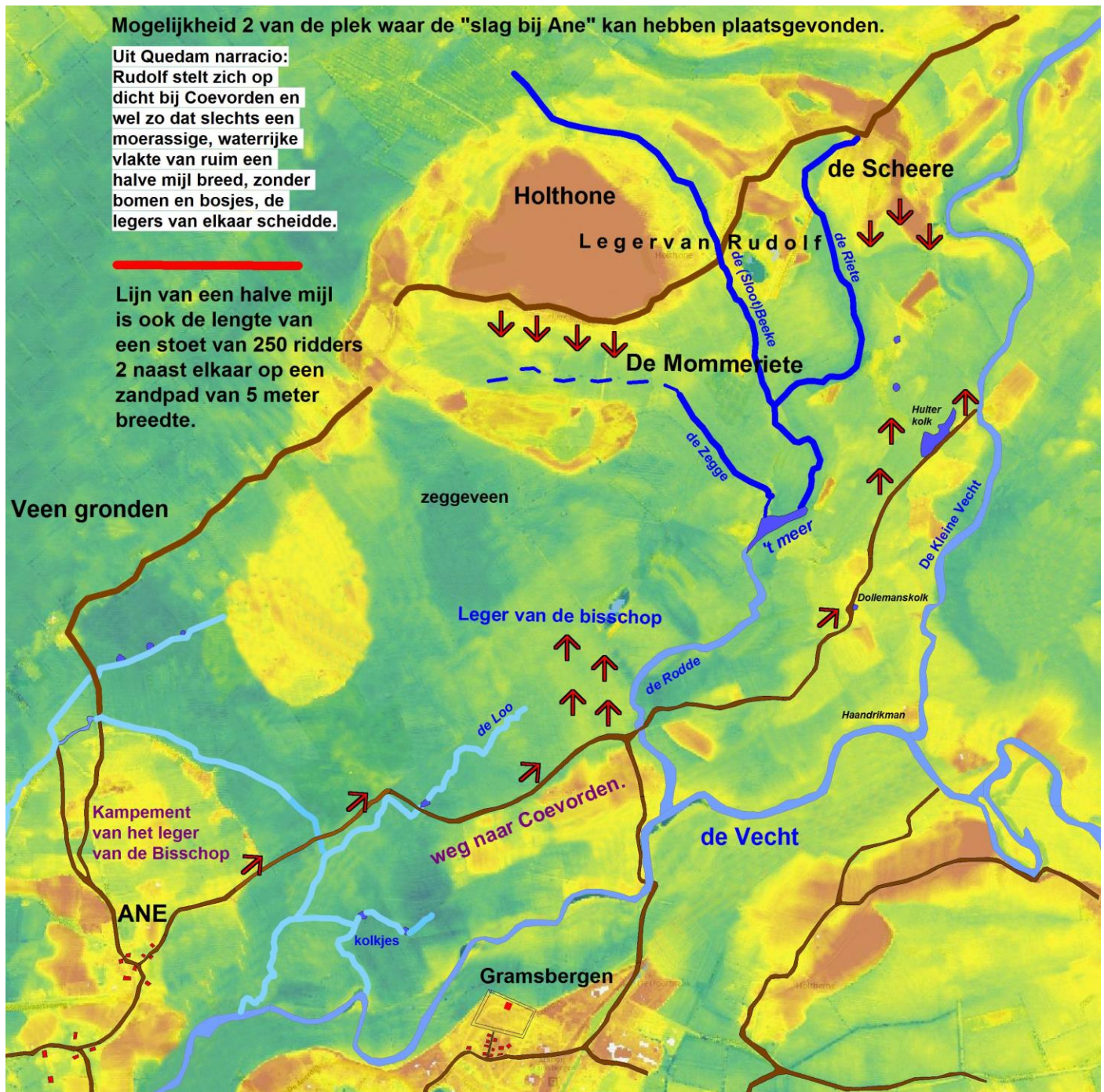
Heer Roelof van Goor (*en van Ameide was beschermvoogd van het Sticht, in welke kwaliteit hij de grote leenmannen van het sticht mag aanvoeren in een oorlog*) draagt volgens zijn recht de banier van Sint Maarten. De bisschop, de graven en al zijn andere mannen, vrolijk en eigenlijk al zeker van de overwinning, **volgen verspreid en ordeloos**. Ze komen aan op de plaats waar ze de dood, sterker nog, de martelaarsdood zullen vinden. Over en weer begint men de strijd. Als ze tegen de vijand oprukken, zakken onze voorste gelederen meteen langzaam weg in het stinkende dode moeras, waarin ze tenslotte **door het gewicht van hun wapenuitrusting** geheel wegzinken. Van verre met **pijlen en speren** en van dichtbij met het **zwaard** slachtten de Drentse onmenselijke hen af als vee. Door dit slechte begin werden onze mannen door zo'n vrees bevangen, dat heel dat ongelukkige leger, **wijd en zijd over het moeras verspreid**, tot zijn schande in grote paniek op de vlucht sloeg die hun de dood zou brengen. Het gevolg was dat velen, doordat ze zo hard liepen en door de buitensporige hitte van die dag, geen lucht meer konden krijgen en tallozen, treurig genoeg, smadelijk in die smerige modderpoel wegzakten. De vijanden, geen mensen maar verscheurende beesten, zetten hen na. Ze vinden hen halfdood op de grond liggend, grijpen hen, **beroven hen van alles, zelfs van hun kleren, en doden hen**. De bisschop nemen ze gevangen, ze schudden hem uit en als kroon op hun wreedheid scheren ze met een zwaard zijn tonsuur af, met huid en al. Met messen snijden ze hem de keel af, ze hakken van alle kanten op hem in en maken hem af. Ten slotte trappen ze het ontzielde lichaam het moeras in en laten het wegzinken. Maar zijn door zo'n martelaarsdood gekroonde ziel zenden ze op naar God en Sint Maarten. Vervolgens voeren de slachters, het doden moe, de graaf van Gelre en Gijsbrecht van Amstel (*ministeriaal van de bisschop*) en vele andere zwaar gewonde gevangenen, meer dood dan levend, naar de burcht. Heer Dirk (*van Lippe*), de proost van Deventer en Oldenzaal, een broer van de bisschop, een wijs en sober man, vol zorg voor het welzijn van zijn kerken, die ernstig aan het hoofd gewond is, is de eerste van hen die sterft. Later wordt hij in Deventer begraven. **Roelof (Rudolf) en zijn mannen echter, niet tevreden met die moordpartij, springen op hun paarden en achtervolgen de hele dag, tot het vallen van de avond, de vluchtende schepen en mannen langs de Vecht.** Velen grijpen ze, nemen hen gevangen en doden hen. En zo, druipend van het bloed van vele onschuldige edelen en nog maar nauwelijks verzadigd, keren ze diezelfde avond terug naar hun gevangenen.

En let wel, **de vrouwen uit die streek gingen, als ze de kans kregen, in hun moordlust nog erger dan de mannen te keer** tegen ons deerniswekkende leger. O rampzaligste van al onzer dagen, waarop zoveel edele doden zijn gestorven, voortreffelijke ridders en hooggeboren schildknapen, in totaal wel vierhonderd, samen met hun heer en bisschop; buiten adem op de vlucht, weggezaakt in het moeras, afgeslacht door boeren en vrouwen.

Onder de slachtoffers was Berend van Horstmar, vanaf zijn jeugd vermaard om zijn vele dappere daden, door verschillende pausen en door vier keizers die hij gediend had boven allen gewaardeerd, besluitvaardig, vrijgevig, van uiterlijk knap en rijzig, dapper en toch beheerst. Zijn ridderlijke kwaliteiten en zijn moed werden geprezen door koning Richard (*Leeuwenhart*) van Engeland, die hij in vele oorlogen had gediend (ook had hij die koning eens in Oostenrijk gevangen genomen) (*moet betwijfeld worden*), door koning Philips van Frankrijk, die hem eens in de oorlog met keizer Otto (*van Brunswijk*) gevangen had genomen, 27 juli 1214 slag bij Bouvines) en vooral door de Saracenen en hun sultan Sladin, die hij bij het beleg van Acco onvermoeibaar, meer dan alle anderen, veel schade en verlies had toegebracht. O blind noodlot, dat zo'n groot man aan zoveel dodelijke gevaren te land en ter zee heeft ontruikt om hem op zo'n smerige plaats door zulk smerig volk weerloos te laten doden. Waarlijk, in het hele Duitse rijk heeft hij zijns gelijke niet gehad, en daarom treurt en klaagt ons hele land met recht over zijn zo ellendige dood. De namen van de andere grote ridders zou ik u één voor één noemen, als ik bij de gedachte aan hen niet liever zou wenen dan schrijven. Maar wees hier zeker van: de Utrechtse ridderschap met haar aanzienlijke lieden, haar

hoofsheid en moed en alle goeds dat dit land altijd in overvloed bezat, heeft in dat vervloekte moeras haar laatste dag beleefd. Het lijk van heer Otto, de drieëndertigste bisschop van de kerk van Utrecht, wordt aan de zijnen tergegeven en in de Sint Maartenskerk in Utrecht naast het graf van zijn oom, bisschop Dirk, onder veel geweecklaag begraven in het jaar des Heren 1227.

(De twee kaartjes geven de gereconstrueerde topografie weer omstreeks 1227. De op kaart 1 weergegeven situatie is de meest waarschijnlijke trekroute vanaf Ane richting Coevorden. Uit het verslag in de Quedam narracio blijkt dat er tevoren overleg is geweest over een vredesverdrag. Tussen het overleg en de slag zit minstens één dag. Het leger van Rudolf lag dus in positie en de bisschop wist waar die positie was. Conform de toen gebruikelijke oorlogsvoering zal hij zich in slagorde tegenover zijn vijand willen opstellen. Zo'n opstelling is alleen mogelijk in de situatie op kaart 1.)

26 Samenvatting van het voorafgaande.

Van het voorafgaande moet u niet vergeten dat die bisschop, heer Otto, de tweede van die naam, bij zijn ambtsaanvaarding zijn sticht tot in de verste hoeken overvloedig voorzien van al het goede der aarde aantrof. Geestelijken, ridders en kloosterlingen haalden hun hart op aan alles wat ze nodig hadden. De steden, grote en kleine, en de dorpen verheugden zich in de alom heersende vrede en welvaart, de boeren plukten honderdvoudig de vruchten van hun inspanningen. Korte tijd heerste hij met krachtige hand, zonder enige terughouding, over zijn hele

gebied. Maar Gods oordelen zijn ondoorgrondelijk en deden al die overvloed in zijn tijd volledig in het tegendeel omslaan, in bittere armoede dus. Ten eerste de bij Vollenhove begonnen oorlog, die hoge uitgaven vergde en de verwoesting van dat hele goede land veroorzaakte. Ten tweede door het in Salland uitgebroken conflict, dat alle goederen van het hele gebied aan deze zijde van de IJssel zonder onderscheid verslond. Ten derde door dat ernstige geschil met de graven van Gelre en van Holland, dat uitgaven vereiste, onvergelijkbaar veel groter dan alle eerder genoemde. De vierde oorlog echter, waarin hij zelf is omgekomen, heeft zowel de mensen als alles wat er van het hele sticht nog over was, met de normen, de eer en alle vanuit het oosten, westen, zuiden en noorden aangevreten bisschoppelijke rechten met zich de dood en het verderf in gesleept.

En tussen de bedrijven door heeft hij, en dat moet u vooral goed onthouden, graaf Gerard van Gelre voor wat die in Salland bezat tweeduizend pond gegeven, en zijn neef, graaf Floris van Holland, voor de zogeheten Hollandse ministerialen achthonderd pond. Daaruit kan men wel begrijpen wat ons land vroeger vermocht. Het lijdt dan ook voor niemand twijfel dat hij zijn opvolger het sticht totaal verarmd heeft nagelaten, de kerk diep in de schulden, het land van alle bezittingen beroofd, de ridders verarmd, gevangen en halfdood, de bevolking in ellende gedompeld en uitgeplunderd, de steden, grote en kleine, en de dorpen klagend zowel over hun verloren goederen als over hun gedode burgers. Zo erg was het, dat men in dit hele gebied niets dan geweent en geklammer hoorde. Het was echter niet zijn schuld dat ons dit alles overkwam. En let wel, hij heeft dertien jaar aan het hoofd van de Utrechtse kerk gestaan.

27 Over bisschop Wilbrand.

Beroofd van haar herder wordt dus in het jaar des heren 1227 de gehele kerk bijeen geroepen om een nieuwe heer te kiezen. Er wordt een dag voor de verkiezing vastgesteld en daarop komen, zoals gebruikelijk, allen bijeen. De eerste twee dagen besteden alle aanwezigen echter liever aan weeklagen, jammeren en huilen dan aan de verkiezing, omdat vanaf het begin der tijden tot op onze dagen nog niet gehoord is van zo'n onmenselijke slachting als de Coevordenaren en de Drenten hebben aangericht tegen de bisschop en zoveel hierboven genoemde edele ridders en ministerialen van de kerk.

Aan dit alles hebben de graaf van Gelre en Gijsbrecht van Amstel nieuwe smart toegevoegd, toen ze halfdood, wreed verwond, op lijkbaren alsof ze al gestorven waren, temidden van de aanwezigen in de kapittelzaal werden neergezet. Ze hadden toen namelijk een kort respijt gekregen van de lieden die hen gevangen hielden. Met hun handen ten hemel geheven weeklagen ze, ze kermen, juilen, tonen hun wonden, smeken en geven raad. En ze krijgen gedaan dat allen het eens worden over heer Wilbrand, op dat moment bisschop van de kerk van Paderborn. Aanzienlijke afgezanten worden naar de curie en de paus gestuurd met het verzoek hem te benoemen. Diezelfde dag hebben de aanwezige graven en hoge geestelijkheid en de ministerialen, zowel arm als rijk, eensgezind gezworen het vergoten bloed te wreken. Maar om de waarheid te zeggen, sommigen hebben zich daar later slecht aan gehouden.

En let wel, die bisschop was nauw verwant aan de graaf van Gelre en de graaf van Holland, die ook bij die verkiezing aanwezig was. De kerk van Utrecht kende hem ook, want de meerderheid van het kapittel had hem eens, kort daarvoor zelfs, tot domproost gekozen. Hij was toen ook proost van Zutphen en hij was zes jaar domproost van de kerk van Hildesheim geweest, vanwaar hij tot het bisschopsambt in Paderborn werd geroepen. Zo bekleedde hij het ene hoge ambt na het andere. Van hem verwachtte onze kerk dat hij in staat zou zijn die schanddaden te wreken, zowel wegens de macht van die graven en zijn andere verwanten – hij was namelijk van adel, een broer van de graven van Oldenburg – alsook vanwege zijn grote ervaring in oorlogen en wereldlijke zaken. Hij had zich immers jarenlang in Lombardije, Apulië, Calabrië en Sicilië ingezet voor de rijksbelangen van keizer Frederik, de tweede van die naam. Tweemaal is hij naar het Heilige Land gegaan, waar hij in diverse beproevingen en oorlogen God heeft gediend. Paus Gregorius IX kende en waardeerde hem.

Als hij, omdat de afgezanten uit Utrecht geen voortgang maken, in eigen persoon naar die paus gegaan is, wordt hij ontvangen, gehoord en ondervraagd en op advies van alle kardinalen wordt het verzoek van de Utrechtse kerk ingewilligd. Van Paderborn wordt hij naar Utrecht overgeplaatst en met de pauselijke zegen vertrekt hij naar ons land. Onderweg ontvangt hij in Donauwörth van de inmiddels tot koning verkozen en gewijde zoon van de keizer het wereldlijk gezag. Hij besluit om vandaar naar Keulen te gaan, waar hij zijn opwachting maakt bij de kerk aldaar en zijn aartsbisschop (*Hendrik van Molenark*) die hij de verschuldigde gehoorzaamheid betuigt, en vervolgens naar Utrecht.

Bedenk echter, er was al een jaar verstreken voor die nieuwe bisschop zijn kerk bereikte. Daarom verplaats ik mijn aandacht naar wat de Coevordenaren en de Drenten intussen deden. Hun nagedachtenis zij voor altijd vervloekt. Als ze, druipend en dronken van het vele bloed, van dat al vaker genoemde moeras naar huis en de hunnen zijn teruggekeerd, gorden ze zich, na opnieuw krijgsraad gehouden te hebben, in allerijl aan om heer Egbert en de Groningers te belegeren. De Groningers waren namelijk totaal verbijsterd en wanhopig, niet alleen doordat de bisschop met bijna zijn gehele sticht ten onder was gegaan, maar ook doordat zijn ridders en ook die van de graaf, nadat ze een vrijgeleide van de Drenten hadden gekregen, hen geheel in de steek hadden gelaten. Bovendien

naderden hun vijanden hun slecht verdedigde muren in dichte drommen, **gehuld in de wapenrusting van de gesneuvelde ridders; ze hadden tot dan toe geen echte wapens bezeten.** Wie zou niet tot tranen toe geroerd zijn bij de aanblik van de hem zo goed bekende tweehonderd schilden, die nog rood en nat waren van het bloed van zulke voortreffelijke ridders? Maar er was één ding dat de harten van onze mannen sterkte: zij herkenden hen achter hun schilden als de ezel onder de leeuwenhuid, die eens, zoals de fabel zegt, het vee in paniek door de weide deed vluchten. Daardoor hebben ze de aanvallers zo energiek weerstaan, dat die met grote schade en schande van de belegering huiswaarts keerden en een nieuwe wandaad beraamden, nu tegen de Twenten.

Daags voor Driekoningen (*5 januari*) zijn ze in groten getale hun gebied bij Huda, dicht bij Uelsen, binnengevallen om er te roven en te branden, maar ze zijn daar verslagen door de Twentse ministerialen van de kerk en het volk uit die streek, op zo'n manier echter dat de overwinning eerder aan God dan aan die handvol mannen van ons moet worden toegeschreven. Veel van de tegenstanders zijn gevangen genomen en die werden, hoewel ze veel geld boden, allen meteen geradbraakt, zoals zulke bandieten verdienen. **De voornaamsten onder hen waren ridder Zweder, de broer van Menzo van Grasdorf (van Peize) en Bertram van Hoven, de aanstichter en aanvoerder bij vele conflicten.**

Hierdoor vatten de onzen weer moed, ze kregen hun vroegere durf terug en verdedigden alle grenzen van het sticht tegen hun aanvallen. De Utrechtse ridders zonden op kosten van hun land veertig dappere, onverschrokken krijgslieden met wapens en proviand naar Groningen om heer Egbert te helpen en daar hebben ze veel dappere en lofwaardige daden verricht. **De belangrijkste daarvan is wel dat ze de zoons van schout Bertold en vele rijke Gelkingen in hun eigen, bij Peize opgeworpen verschansing gevangen hebben genomen en een paar van hen hebben gedood.** De gevangenen hebben ze tot de komst van hun nieuwe bisschop zwaar geboeid in de Sint Walburgskerk vastgehouden. En die stad beleefde daarna een tijd van grote rust en veiligheid, doordat de strijd van beide kanten verflauwde.

28 Hoe de bisschop ontvangen is.

Zo treedt de nieuwe bisschop, zoals hierboven al even vermeld is, na een bezoek aan de keizer, die hij in Apulië had opgezocht, aan de paus, die hem had overgeplaatst, aan de koning, die hem het wereldlijk gezag had verleend, en aan de bisschop van Keulen, aan wie hij de verschuldigde gehoorzaamheid had betuigd, in de volheid van zijn macht, voor het eerst zijn stad Utrecht binnen. Daar wordt hij niet alleen door geestelijken en processies, maar ook door de bovengenoemde graven en vele andere edelen en ook door de ministerialen van de kerk, die met veel ander volk van alle kanten waren toegestroomd om de aankomst en de ambtsaanvaarding van de reeds lang verwachte mee te maken, ontvangen met geweldig eerbetoon, zoals dat behoorde, in het jaar des Heren 1228, vier dagen na Maria Hemelvaart (*19 augustus*)

29 Nogmaals over dezelfde bisschop (Wilbrand) en over de Drenten.

Er worden dus plechtige missen opgedragen en in het paleis wordt een luisterrijke maaltijd gehouden, waaraan natuurlijk veel geld was besteed. Dan staan de ministerialen op, met getrokken zwaard roepen ze weeklagend op tot de strijd tegen de Coevordenaren en de Drenten en in een vloed van tranen vragen ze hun nieuwe heer om wraak te nemen. En om een lang verhaal kort te maken, het hele sticht wordt plechtig voor een veldtocht opgeroepen.

Op grond van het in aanwezigheid van de koning door de rijksgroten gevelde vonnis wordt vastgesteld dat de graaf van Gelre en alle andere gevangenen geen enkele verplichting hebben jegens de vogelvrij verklaarden die hen gevangen hielden. Ze keren dan ook niet naar Coevorden terug. **Zes weken later wordt het land van de Drenten op Sint Hiëronimusdag (30 september 1228) door een talrijk leger op meerdere plaatsen tegelijk aangevallen.**

De bisschop, door zijn raadslieden goed geïnstrueerd, had namelijk **Boudewijn van Bentheim**, die veel van zijn ridders in dat moeras verloren had, en de vurig naar wraak voor zijn oom Berend van Horstmar dorstende Otto van Horstmar met een groot aantal kruisboogschutters en krijgslieden **naar Groningen vooruit gezonden. Samen met de prefect Egbert en ook met alle Groningers en met vele Friezen vielen ze hen bij Nutspete aan.**

(Ook vertaald als Mitsplete. Een oude rivierbedding, een vroegere verbinding tussen Drentse A en de Hunze, die de Hondsrug bij Noordlaren doorsnijdt. De weg Coevorden-Groningen loopt iets verhoogd door deze spleet. Op de zuidelijke oever, ten oosten van de weg lag een versterking, waarschijnlijk in eerste instantie een mottekasteel, later een borg die als Blankeweer bekend is. De laagte wordt op latere kaarten vermeld als de Besloten Venen.)

Ze hadden echter weinig succes, ook al doordat ze door onvoorzichtigheid een aantal flinke mannen hadden verloren die daar gesneuveld waren. **Op een tweede plaats, in een ander deel van het land, viel een groep Friezen uit Westergo binnen, opgeroepen door de aflat van de paus en de aansporing van de bisschop.** Ze trokken krachtdadig het land **binnen bij Bakkeveen**, brandden wat huizen plat en gingen vervolgens met buit beladen naar huis terug, hoewel de oorlog nog niet afgelopen was. **Op een derde plaats, aan de Kuinder bij Oldeberkoop, vielen Friezen uit Stavoren en uit het gebied van de Linde de Drenten zo krachtdadig aan, dat die maar vast begonnen waren gijzelaars te geven als genoegdoening voor de bisschop en de kerk. Op een vierde plaats, aan de zuidkant,**

zijn de **Twentse ridders onverschrokken bij Coevorden Drenthe binnengetrokken**. Ze hebben **heel Emmen geplunderd en platgebrand**, maar ze hebben daar niet doorgezet. Nog op **een vijfde plaats, bij Ommen**, zijn ridders uit **Deventer, Salland en de Vechtstreek door het moeras bij Avereest binnengetrokken** en daar begonnen een stuk van het **gebied bij Ruinen in brand te steken**. Als **de bisschop** die zich met een enorm leger voorbij Steenwijk **bij Uffelte gelegerd had**, dat ziet, aarzelt hij niet. Met zijn grote ervaring in krijgsg zaken grijpt hij direct naar de wapens, hij doet een beroep op zijn mannen, hij roept hen toe, beveelt, geeft orders, spoort aan en dringt zo aan, dat zijn troepen, terwijl de vijand op de vlucht sloeg, energiek dat gebied binnendringen en **heel Ansen platbranden**. En die twee legers uit Ommen en Steenwijk zouden zich meteen met succes hebben verenigd, als het vallen van de avond hun dat niet had belet.

En let wel, de Coevordenaren en **de Drenten hebben tegen alle zes die legers zes andere legers met hun aanvoerders in het veld gebracht** en die hebben zich zeer krachtig verzet, maar tegen onze overmacht waren ze niet opgewassen. Daarom hebben ze zich op Sint Victorsdag (*10 oktober*) bij het aanbreken van de dag overgegeven aan de genade van de bisschop, die de volgende voorwaarden stelde. Om te beginnen hebben ze gezworen – en als garantie daarvoor hebben ze veertig gijzelaars gegeven, die in Vollenhove in de boeien werden geslagen – dat ze in vaste, heel korte termijnen de bisschop voor diens schade en onkosten drieduizend mark Keuls zouden betalen en zijn raadslieden met vierhonderd mark tevreden zouden stellen. Ook zouden ze naar een jaar voor de zielen van degenen die ze in het moeras hadden gedood honderd krijgslieden naar Lijfland sturen om daar op hun kosten een jaar lang te dienen (*Een bekerings/onderwerpingsoorlog in de Baltische landen*) Aan dat alles voegde de bisschop als belangrijkste voorwaarde toe dat ze van hun akkers, die ze in overvloed bezaten, zoveel goede grond bijeen moesten brengen dat daarmee een klooster met vijftientwintig prebenden gesticht kon worden op de plaats waar zijn voorganger met zoveel van zijn voortreffelijke mannen was omgekomen, opdat die daar eeuwig voor Gods aanschijn herdacht zouden worden. Om deze regeling prees de hele kerk haar nieuwe heer hogelijk.

Dit beloofden de Drenten alleen voor zichzelf. Roelof (*Rudolf*) en zijn broers stonden aan de kerk en de bisschop in eeuwig onbetwistbaar eigendom twee burchten af, te weten Laar, dat meteen geslecht werd, en Coevorden met alles wat daarbij behoorde en het schoutambt Drenthe. **Het bestuur over dit alles heeft de bisschop met krachtige hand opgedragen aan een energiek en verstandig, maar, zoals later blijken zal, zeer wreed ridder, Eilert genaamd. Roelof (*Rudolf*) en zijn broers mochten met de andere bewoners van het district daar blijven wonen, maar volgens het verdrag moesten ze een speciale waarborg geven.**

30 Nogmaals over dezelfde bisschop (*Wilbrand*)

Alles was dus goed geregeld, want er waren eden afgelegd en gijzelaars gegeven. Daarna heeft de bisschop de zes roemrijke legers met veel dankbetuigingen ontbonden. Overal verbreidden ze de roem die hij door zijn overwinning had verworven. En let wel, de graven van Gelre en Holland hebben zich bij dit alles van de kerk en de bisschop, hun bloedverwant, afzijdig gehouden en geen enkele hulp of raad geboden.

De bisschop wil echter niets aan het toeval overlaten en trekt meteen Friesland binnen. Hij reist langs Stavoren, Harlingen, Leeuwarden en Dokkum, en op de dag van Simon en Judas (*28 oktober*) wordt hij ontvangen door de Groningers, die zo naar zijn komst verlangd hadden, dat ze hem bij zijn intocht het “Advenisti desiderabilis” toezongen. Acht dagen heeft hij daar zijn eigen zaken en die van de stad geregeld in overleg met prefect Egbert, die hij met veel geld beloond heeft. **Daarna heeft hij de Gelkingen en de schouten (de zoons van schout Bertold van Eelde) die hij zwaar geboeid had aangetroffen, laten gaan en toen pas heeft hij de Drenten, die hem met alle weerbare mannen in een vloed van tranen te voet waren gevallen, uit de ban ontslagen en weer in zijn genade opgenomen**. Ze begeleidden hem naar Coevorden, dat hij toen persoonlijk weer in bezit heeft genomen voor zichzelf en de kerk. Roelof (*Rudolf*) en zijn broers waren bij dit alles aanwezig en ze bekrachtigden het optreden van de bisschop in het openbaar door hun mondelinge instemming, daarna door officiële besluiten en door hun hierover opgestelde oorkonden. Eilert hebben ze nederig als gebieder over het land en als burchtheer aanvaard. Dit alles gebeurde met de grootste plechtigheid en vereiste enorme uitgaven.

Daarvandaan haastten allen zich naar Utrecht om Sint Maarten te vieren. Bij die gelegenheid staat de bisschop op om God en Sint Maarten te danken. Hij draagt de mis op, zet ten overstaan van de gehele kerk de inhoud van het gesloten vredesverdrag uiteen en geeft de vaste verzekering dat hij land en burcht nooit meer van de kerk zal vervreemden. De omstandigheden vereisten later echter iets heel anders.

Hoeveel vreugde dan in de harten van het hele, al zoveel jaren gekwelde volk ontstaat waar eerst smart was, hoeveel troost na zoveel verdriet, hoeveel hoop op vrede en rust, dat is niet gemakkelijk weer te geven. Maar weet wel dat de bisschop, als dit alles tot zijn tevredenheid is geregeld, zich zoals gebruikelijk naar zijn diverse domeinen begeeft, waar hij samen met de meiers van zijn voorganger – hij had er namelijk niet één vervangen – op grond van de verklaringen van de ministerialen vaststelt wat er afgerekend moet worden. **Hij constateert dat ze niet alleen geen van alle iets in kas hebben, maar ook nog diep in de schulden steken, waarvoor hij zelf aansprakelijk is.** Daarna hebben deskundigen de schulden van zijn voorganger berekend op twaalfhonderd mark. Zijn eigen schulden,

die hij in de net afgelopen oorlog had gemaakt doordat die op vele plaatsen geweldige uitgaven vergde, bedroegen zeventienhonderd en één mark en twee schellingen. Daarom stelde hij zich er in denken en doen met grote toewijding op in om zich te onthouden van oorlogen, naar vrede te streven, te bezuinigen op uitgaven en de schulden te betalen, opdat de kerk van Utrecht door zijn bemoeienis in de vroegere staat en de haar toekomstende eer hersteld zal worden.

31 **Hoe Roelof (*Rudolf*) verraderlijk de burcht van Coevorden heroverde.**

Maar het is waar: de mens wikt, God beschikt. Dat bleek hier wel heel duidelijk, want meteen, binnen een jaar, was dit goede voornemen als volgt een ongelukkig einde beschoren. De bisschop wil niets aan het toeval overlaten en versterkt Coevorden met wapens, kruisbogen, boogschutters, veel proviand, ridders en schildknepen. Op aanstichten van de duivel hebben een paar van hen, die zich hadden laten omkopen en ompraten door de drie al eerder genoemde broers (*Rudolf, Frederik en Godfried van Coevorden/ van Werl*), de net rijkelijk bevoorraden en versterkte burcht laaghartig uitgeleverd. Na de maaltijd gaan ze naar het dorp en lokken anderen met zich mee, dan bezetten de vijanden, die ze in de molen van de voorburcht verborgen hadden, bij verrassing de brug van de burcht, ze hakken de poort in en doen een aanval op de onschuldige mannen, die slechts weinig in getal waren, maar zich heel goed verdedigden. Uiteindelijk overwinnen ze. Sommigen nemen ze gevangen, anderen doden ze in een wrede slachtpartij. Ze nemen de verraders weer in hun midden op en keren zich opnieuw openlijk met geweld tegen de kerk en hun heer de bisschop, aan wie ze onder ede trouw beloofd hadden en die niets slechts van hen had verdiend. Dit gebeurde in het jaar des Heren 1229. (*Op 30 augustus volgens abt Emo*)

32 **Hoe de bisschop zich opnieuw opmaakt tot de strijd.**

In de vierde week na dit verraad vat de bisschop moed en rond de dag van Simon en Judas (*28 oktober*) gordt hij zich op aanraden van de kerk opnieuw aan tot de strijd en tot nieuwe inspanningen tegen de Coevordenaren. Hij verzamelt zijn ridders en legerd zich met hen in Nijenstede. **Daar bouwt hij de burcht Hardenberg** ter bescherming en verdediging van het sticht bij de IJssel en hij begint die te versterken met poortdeuren en planken die hij van **Schuilenburg** (*Oorspronkelijk mottekasteel tussen Almelo en Wierden. Heden archeologisch beschermd terrein*) heeft meegenomen.

Zo kwam het tussen die twee zo vlak bij elkaar gelegen burchten (*Hardenberg en Coevorden*) dagelijks tot ongeregeldheden en schermutselingen, totdat de bisschop direct daarna, in de Adventstijd, in die ongewoon koud en streng begonnen winter Coevorden met veel voetvolk en een ridderleger omsingelde. Om de burcht te veroveren stelde hij kloek en doortastend op het ijs, dat toen zo dik, vlak en stevig was als men maar kon wensen, blijden, twee stormrammen en een houten belegeringstoren op. Maar met dat al heeft hij plotseling niet alleen het uitgegeven geld, maar ook zijn nieuwe hoop verloren, als gevolg van een ellendige storm en plotselinge, vervloekte regen. Die hebben die heiligschenners, de moordenaars van hun vader en bisschop, de trouweloze eedbrekers die even tevoren zo goed als gevangen waren en in een hopeloze toestand verkeerden, bevrijd doordat ze het leger zoveel schade toebrachten dat men gedwongen was zich terug te trekken met achterlating van al het materiaal.

Hierdoor raakten onze mannen nog meer van hun stuk en de vijanden werden nog hoogmoediger. Ze zeiden dat God, de wind, de regen en de lucht hun speciale beschermers waren.

En let wel, het hele Drentse land is bij dit alles en bij de oorlog rustig gebleven. Ze beweerden daar in het geheel niets van de verraderlijke uitlevering van de burcht af te weten en die ernstig te betreuren, en ze zeiden dat ze daar rust wilden en naar het einde van de oorlog verlangden. Dat heeft de bisschop van de Drenten geaccepteerd, omdat hij niet anders kon, en **via hun gebied** is hij met een klein gevolg naar Groningen gegaan, waar hij hun de honderd gijzelaars heeft teruggegeven die ze hem hadden geleverd, op voorwaarde dat ze het leger bij een eventuele belegering van de burcht niet zouden hinderen. Zo heeft hij daar de hele kersttijd in rust doorgebracht, totdat het onverwachts opnieuw bitter hard begon te vriezen. Dat gaf de bisschop plotseling zoveel moed, dat hij vanuit Groningen Friesland is binnengekomen. Op zijn tocht daar doorheen maakte hij, al klagend, aan hoog en laag punt voor punt de trouweloosheid en het verraad van de Coevordenaren bekend en eiste hij tegen hen de raad en de steun van alle Friezen. Die hadden als vrome katholieken medelijden met hun vader en bisschop en beloofden hem te helpen en een leger tegen hen uit te rusten. Een plotseling opstekende wervelstorm, die al het ijs deed smelten, heeft totaal onverwacht de uitvoering van hun goede en vrome voornemen verhinderd en hun wapentuig vernield. De bisschop keerde vandaar terug naar Vollenhove, hij vatte weer moed en riep dat gebied en heel Steenwijk te wapen om hem te verdedigen tegen de Coevordenaren en **de Drenten, die overduidelijk aan hun kant stonden.** Ook heeft hij een groot aantal ridders en schildknepen, ministerialen van de kerk, met hoge kosten gelegerd in het dorp Steenwijk en in de burcht daar. Kort daarop hebben de Coevordenaren hen tot een uitval verlekt door het huis Bentinck in brand te steken, en toen ze onvoorzichtig en dom de achtervolging inzetten, hebben ze hen verslagen, gedood en zo massaal alle rijke ridders gevangen genomen, dat de hele streek zich in wanhoop gewonnen gaf. En heel Drenthe spande met de Coevordenaren samen. Boze lieden beweerden namelijk dat die van God macht hadden

gekregen over wind, regen en ijs. De bisschop echter, door al die rampspoed geenszins uit het veld geslagen, heeft ter bewaking van het sticht zijn verdedigers onversaagd, met hoge kosten, in Vollenhove, Ommen, Hardenberg en in Uelsen in Twenthe gelegerd, in de hoop en verwachting dat de komende zomer droog zou zijn.

In die tussentijd is niets gebeurd dat waard is opgeschreven en verhaald te worden. Maar dit moet u nog weten: **heer Egbert van Groningen, zijn familie en alle Groningers hebben de kerk en de bisschop niet in de steek gelaten.**

33 **Over een verdrag tussen de bisschop en Roelof (*Rudolf*) en over de dood van die Roelof (*Rudolf*).**

Toen het weer zomer werd, begonnen de broers van Coevorden en de Drenten, die hen toen tegen hun eed in duidelijk steunden, bang te worden voor de vastberadenheid van de bisschop, want die maakte zich op alle mogelijke manieren tot de strijd tegen hen gereed. Hij wilde een leger naar Drenthe voeren om dat met een grote strijdmacht te veroveren, en daarvan vreesden ze vooral de Friezen uit de decanaten Stavoren, Oostergo en Westergo. Daarom lieten ze hun gezanten herhaaldelijk met nadruk overbrengen dat ze zich zonder enig protest, vrijwillig en onvoorwaardelijk aan het oordeel van de Friezen over al hun misdrijven wilden onderwerpen. Dat hebben de Friezen inderdaad gedaan gekregen van de bisschop, die eerst niet naar hen wilde luisteren, omdat hij op spoedige hulp hoopte.

Daarop is de hele zaak ter beslissing in handen gegeven van enige Friese abten, die dit met diverse eden hebben bekrachtigd. Noch diezelfde dag hebben ze op een **bij Giethoorn gehouden vergadering** als hun oordeel uitgesproken dat alle gevangenen van beide partijen op staande voet vrijgelaten en naar huis gestuurd moeten worden. Dat is zonder protest gebeurd. Hieruit putte de bisschop groot voordeel, omdat zeer veel rijke en machtige gevangenen van zijn partij, die in die oorlog veel waard waren, aan hem teruggegeven werden. Ook kreeg hij een paar penningen van het hem eerder beloofde zoengeld. Maar afgezien daarvan hebben de Drenten van de beloofde drieduizend meer dan duizend pond achtergehouden, en omdat de abten hen steeds weer eerloos, rebels en ongehoorzaam bevonden, konden zij hun uitspraak pas bekend maken in de week na Pasen. Zo was er al een jaar verlopen sinds ze hun taak op zich hadden genomen. De uitspraak luidde als volgt.

Ze hebben bevolen dat de bisschop ergens tussen Hardenberg en Coevorden met de Drenten en de Coevordenaren samenkomen. De Coevordenaren moesten hem en de kerk hun allodiale grondbezit ter waarde van tweeduizend mark in eigendom geven. Ze moesten een jaar in ballingschap gaan en daarna kerk en bisschop met honderdvijftig gewapende mannen ten dienste staan op die plaatsen, waar hij in verband met hun particuliere veten veilig heen kon leiden. Ze moesten de kerk twaalf haar voorheen niet toebehorende vazallen met hun leengoederen geven en met duizend man moesten ze de bisschop over een afstand van één mijl nederig tegemoet gaan en hem te voet vallen. Ze moesten daarover een oorkonde geven waarin ze verklaarden dat ze onder geen beding ooit de dienst aan de kerk zouden verzaken. Ook moesten ze de kerk bijstaan tegen de Drenten, als die de uitspraak van de Friezen en het verdrag niet zouden nakomen of in de toekomst enig kwaad tegen de bisschoppen zouden ondernemen.

De Coevordenaren hebben op hun erewoord beloofd en gezworen dat ze zich aan dit alles zouden houden, en onmiddellijk hebben ze bij Gramsbergen twaalf vazallen en hun goederen met een waarde van duizend mark gegeven. Ook gaven ze een oorkonde, die inhield dat ze, als ze in enig opzicht hun belofte niet zouden nakomen, onvermijdelijk als woordbrekers en meinedigen geëxcommuniceerd en buiten de wet gesteld zouden worden. **De burcht van Coevorden en het schoutambt Drenthe en alle daarbij behorende rechten zouden dan zonder vorm van proces aan de kerk vervallen.** De bisschop heeft hun met toestemming van de kerk en een speciale vergunning van de paus de absolutie gegeven en hen met de burcht en al hun huidige en vroegere goederen beleend. Ze moesten die houden krachtens hetzelfde recht als ze ten tijde van bisschop Dirk genoten, zoals de daarover opgestelde oorkonden dat volledig omschrijven.

De scheidsrechters hebben hieraan nog toegevoegd dat de Drenten voor de aan de bisschop vroeger en nu bij verschillende gelegenheden toegebrachte schade in vaste termijnen zesentwintighonderd mark moesten betalen.

Maar dat hebben ze geweigerd.

Om een lang verhaal kort te maken, de **Coevordenaren** zijn tot hun oude braaksel teruggekeerd en hebben zich door eden en gijzelaars uit te wisselen **opnieuw met de boeren tegen kerk en bisschop verbonden**, zonder enige reden, maar alleen om opnieuw hun vanouds gebruikelijke, ingewortelde en nu herleefde trouweloosheid te tonen. Hierover waren de scheidsrechters zeer verbolgen en na vele waarschuwingen hebben ze tenslotte omstreeks het feest van Maria Magdalena (*22 juli*) bekend gemaakt dat zowel de Drenten als de Coevordenaren als trouweloze eedbrekers geëxcommuniceerd waren. **Dit bericht verspreiden ze overal en vooral in Friesland om de Friezen aan te sporen hun belofte na te komen en de bisschop tegen zijn vijanden te steunen.**

En let wel, meteen hierna zijn die schurken met een talrijk, door niemand verwacht leger naar Steenwijk opgetrokken en ze hebben die plaats gedwongen te zweren hun bevelen gehoorzaam op te volgen. Vervolgens zijn ze vroeg in de morgen verder getrokken naar Giethoorn, met de bedoeling zich op die plaats, het hele land van Vollenhove en de burcht daar meester te maken. Maar de bisschop, die uit Zwolle kwam, is met degenen die hij

inderhaast kon oproepen persoonlijk, zelf ook te voet, snel en energiek dwars door het veenmoeras tegen hen opgetrokken om zijn mannen, die weinig in getal maar kloek en strijdlustig waren, te verdedigen. Bemiddelaars hebben bewerkt dat de strijd werd opgeschort en in de hoop op een nieuwe overeenkomst werd voor twee weken een wapenstilstand gesloten.

Wat een ongehoorde brutaliteit van zulke schurken! Eén bisschop, hun vader en heer, hebben ze zonder aanleiding in een stinkend moeras wreed vermoord, en nu hebben ze hun nieuwe heer, diens opvolger als bisschop, gedwongen zijn dood eveneens in net zulke stinkende modder onder ogen te zien. Maar God, de Heer van erbarmen, heeft de razernij van die dolle honden niet langer geheel ongestraft gelaten. **Hij heeft hen namelijk zo verblind, dat Roelof (Rudolf) van Coevorden, slechts door één knecht vergezeld, naar de burcht Hardenberg is gegaan om met de bisschop over het voorgenomen vredesverdrag te spreken.**

Stomverbaasd en in grote verwarring door zijn dwaze komst, verweet de bisschop hem zo scherp als hij kon en moest, dat hij zich blindelings tussen zijn doodsvijanden begaf. Als antwoord gaf Roelof (Rudolf) arrogant zijn mening over hen. Toch zou de bisschop hem, zoals zijn eer vereiste – Roelof (Rudolf) was tenslotte naar zijn huis gekomen – in alle opzichten beschermd hebben en langs dezelfde weg als hij gekomen was, namelijk per schip, veilig hebben laten gaan, als **Hendrik van Grasdorf (van Peize) de aanstichter van alle kwaad**, niet juist op dat moment met twintig gewapende mannen de kerk van Nijenstede was binnengegaan om de mis te horen. Daar begon hij een onbeheerst twistgesprek met de parochianen over een hem sinds de oorlog onthouden tiende. De zaak liep zo hoog op dat de burchtsoldaten, die vanwege de aanwezigheid van Roelof (Rudolf), die ze niet graag zagen, ook daarheen waren gegaan, in hun opwinding en verontwaardiging eerst woorden met hem kregen en hem vervolgens te lijf gingen. Ze hebben er een paar verwond, maar zelf ook verwondingen opgelopen. Ze hebben er ook een paar gedood. **Hendrik van Grasdorf (van Peize) hebben ze zwaargewond met drie anderen gevankelijk naar de burcht gebracht.**

Onmiddellijk roepen zowel mannen als vrouwen dat Roelof (Rudolf), de moordenaar van al hun verwanten, moet sterven. Als hij dat hoort, **geeft de bisschop met zijn mannen Roelof (Rudolf) wapens** en hij spant zich op alle mogelijke manieren in om hem te beschermen en uit de handen van die lieden te houden, niet omdat hij Roelof (Rudolf) een vrijgeleide zou hebben gegeven voor zijn komst, maar omdat er een wapenstilstand is en omdat hij hem nu eenmaal in zijn huis heeft ontvangen en dus verantwoordelijk voor hem is. Maar de bisschop kon niets uitrichten, omdat er zoveel van Roelofs (Rudolfs) doodsvijanden waren. Met geweld braken ze het huis van de bisschop open, ze beukten de muren in, grepen Roelof (Rudolf) en sleurden hem naar buiten. Ze zouden hem direct gedood hebben, als ze niet een nog smadelijker dood voor hem in petto hadden gehad.

Bedroefd en ontdaan door het gebeurde is de bisschop uit de burcht vertrokken. De burchtsoldaten en alle anderen heeft hij zijn genade ontzegd. Hij haastte zich naar Utrecht, zette de hele gang van zaken aan de kerk uiteen en deed zijn uiterste best om hem door de kerk van de dood te laten redden. Maar dat verzoek hebben allen hem eenstemmig geweigerd. **En zo gebeurde het dat die twee, Roelof (Rudolf) en Hendrik, een week later bij Nijenstede werden geradbraakt en op palen gezet ten aanschouwen van vele edelen, zowel hoog als laag, die waren samengestroomd om de executie door te drijven, want ze verheugden zich erop hun verwanten te wreken.**

En let wel, heer Menzo van Grasdorf (van Peize), de vader van heer Hendrik, was de derde. Die was intussen door de burchtsoldaten bij Coevorden gedood en meteen op het rad gelegd. Daarop beloofde het hele diocees God, behalve de bisschop, die zich meer dan alle anderen verheugd zou hebben, als Roelof (Rudolf) niet uit zijn huis was gesleurd. Hij heeft bovendien beseft dat sommigen van zijn vijanden hem diens dood in de schoenen schoven. Later heeft hij herhaaldelijk duidelijk en afdoend zijn onschuld daaraan betuigd.

Dit (*het radbraken van de drie*) is in het jaar des Heren 1231, op Sint Jacobsdag (25 juli), in Hardenberg gedaan door schout Wemmer en door Eilert van Bentheim – diens zoon en vrouw waren indertijd door de Coevordenaren gevangen genomen en hij voerde, zoals ik hiervoor al verteld heb, het bevel over de burcht Coevorden, toen zij die met geweld veroverden – en door veel andere aardsvijanden van hen. Meteen daarop wordt de oorlog hervat.

34 Over de voorbereidselen tot de oorlog.

Dus roept de bisschop, steeds vastbesloten om het verloren gegane te heroveren en zijn voorganger te wreken, zijn kerk bijeen en doet daar, zoals dat betaamde, een beroep om hem raad te geven. Na rijp beraad worden allen het er tenslotte over eens dat de bisschop in eigen persoon naar de Friezen moet gaan, de aflat verkondigen en hun opdragen een kruistocht te ondernemen tegen de Drenten en Coevordenaren, met als zekere beloning de kwijtschelding van hun zonden. Als kinderen hun vader hebben ze hem vroom, vol eerbied en zorg ontvangen. Nederig spoedden ze zich naar de afgekondigde bijeenkomsten, de nieuwe genade die de bisschop hun met milde hand schenkt aanvaarden ze, zoals het hoort, oprecht en vol vertrouwen, en ze bereiden zich voor op de strijd tegen de vijanden van God en de kerk, de moordenaars van hun vader en bisschop, de trouweloze, eerloze eedbrekers, die de Friezen gesmaad hebben door de scheidsrechterlijke uitspraak met voeten te treden, zoals de Friese abten die met de uitspraak belast waren op elke bijeenkomst in hun preek aan de menigte bekend maakten.

Ook **onze tegenstanders** vatten moed en **trekken met geld en goede woorden en beloften** van wederzijdse hulp voor hun **verdediging Friezen aan uit het aangrenzende bisdom Münster, namelijk uit Langewold en Vredewold en ook Fivelingoërs**. Ze betrekken hen in hun verraad en zweren een eeuwig bondgenootschap met hen. Ook de Groningers halen hun burenen, de Hunsingoërs, erbij en ze bezweren een verbond, vooral omdat Hunsingoërs en Fivelingoërs elkaar op dat moment in een gruwelijke oorlog bestreden. Velen van hen zijn juist in die dagen uitgeschud, gevangen genomen en gedood.

Kort daarop wordt de dag voor de strijd tegen de Drenten vastgesteld. Als ware kruisvaarders en zeer speciale verdedigers van hun Utrechtse kerk staan onze Friezen voor hun bisschop klaar, niet omdat ze daartoe verplicht zijn – **ze zijn immers vrije mannen, vrij van elk juk van dienstbaarheid en alle druk van heerlijk gezag** – maar louter uit vroom mededogen en vanwege de gepredikte aflaat. Ze worden tot de strijd opgeroepen door hun pastoors, dekenen, monniken, priesters en abten, wier nagedachtenis altijd in ere gehouden moge worden, en vooral door de kerk van Utrecht, zolang die zal bestaan, omdat zij toen en later voor haar eer en bevrijding woorden noch raad, bezittingen noch naasten, dierbare vrienden noch verwanten hebben gespaard. Ja zelfs, en dat was het allerbelangrijkste, ze hebben voor de kerk hun eigen bloed geplengd, zoals hieronder blijken zal.

Op hun aansporing zijn zoveel dappere mannen samengestroomd, dat men het leger wijselijk in tweeën splitste, en wel zo dat allen uit het **decanaat Stavoren, uit Westergo, Nieuwland, Bornego en Smallingerland zich bij Bakkeveen verzamelden** om daar de Drenten aan te vallen. De anderen, dat wil zeggen zij **die tussen Leeuwarden en de Lauwers woonden, zouden met de Hunsingoërs door de Marne Groningen binnentrekken**. De bisschop heeft hen in eigen persoon tegen de vijand aangevoerd. De leiding over de rest van zijn volgelingen, bij Bakkeveen, gaf hij aan twee dekenen, namelijk die van Stavoren en Westergo, aanzienlijke en verstandige mannen.

In zijn eigen gebied had hij, met grote uitgaven en kosten, ook **drie grote legers laten verzamelen**. Het eerste in Twenthe, tegen Coevorden; het tweede in Ommen, tegen Ruinen en Avereest; het derde, dat zestienhonderd ruiters en vierduizend man voetvolk telde, had hij naar Vollenhove gezonden om bij Wittelte tegen Steenwijk te strijden. En tot in de verste uithoeken van zijn bisdom en in de aangrenzende diocesen zette iedereen zich onophoudelijk in voor al die legers. Het volk vastte, gaf aalmoezen en hield processies. Monniken en nonnen, lekebroeders en kluizenaren, geestelijken en kanunniken richtten vrome smeekbeden tot God. **En we verwachtten stellig dat we zouden winnen** en dat Gods wraak de vijanden zou treffen, zoals ze verdiend hadden, want er was niets aan het toeval overgelaten, noch tegenover God, noch wat betreft de nodige oorlogsuitrusting. Maar zo vreemd als het is, het is anders gelopen dan we verwacht hadden. Hier is namelijk wel heel duidelijk gebleken dat Gods gerichten als gapende afgronden zijn, en we kunnen met recht zeggen: **het menselijk lot is de goddelijke macht slechts een speelbal**.

Als dag voor de strijd was voor al die grote en roemrijke legers, die op de vijf genoemde plaatsen bijeen gekomen waren, het feest van Sint Lucas (*18 oktober*) aangewezen. En om onze schande in een paar woorden uit de doeken te doen: de drie grote legers die buiten Friesland door de ministerialen van de kerk op de been waren gebracht hebben niets uitgevoerd, maar alsof ze slechts voor hun plezier op de wereld waren gekomen, wachtten ze de afloop van de strijd en de daden der Friezen af, terwijl ze dagelijks ingewikkelde, grootse plannen maakten die louter op speculaties berustten. (*Typisch Hollands*). En zodra ze begrepen hadden hoe het afgelopen was, keerden ze roemloos naar huis terug alsof ze iets groots verricht hadden. Een plotselinge stortbui, die onze mannen flink zou hebben gedwarsboomd, grepen ze aan om hun schandelijke gedrag aan God te wijten. Dat kon wel met recht gezegd worden door de bisschop en degenen die bij Nutspeete (*beter te vertalen als Mitsplete*), dicht bij Groningen, die dag hun linies hadden opgesteld, maar geen slag konden leveren vanwege de zware regenval en vooral doordat de Drenten, de Fivelingoërs en hun van heinde en verre bijeengeroepen trawanten hun in een verbazend sterke overmacht het hoofd boden. **De dag ervoor immers hadden ze de Friezen die zich bij Bakkeveen verzameld hadden door een achterbakse, vervloekte overval op de vlucht gejaagd**. Vóór die zich konden wapenen en in slagorde opstellen, vielen ze hen onverhoeds aan en toen de Friezen dan naar hun wapens grepen en onbekookt en in paniek door elkaar renden, hebben ze hen achtervolgd, waarbij ze er bijna vijftig doodden en velen stevig in de boeien sloegen.

En zo zijn helaas al die legers ontbonden en de vijanden van God en de kerk hebben zich in absoluut onverdraagbare hoogmoed verheven. Deze slachting onder de Friezen bij Bakkeveen vond plaats in het jaar des Heren 1231, daags na Sint Lucas evangelist. (*18 oktober*)

35 Nogmaals over hetzelfde en verschillende andere onderwerpen.

De Friezen keren dus naar huis terug en hun doden worden op verschillende plaatsen bij kloosters begraven. Monniken gaan rond en doen hun best om de gevangenen en gewonden voor veel geld uit de handen van de vijanden te bevrijden. Heel Friesland jammert en klaagt. Sommigen zijn vóór de bisschop en de aflaat, anderen tegen hem. Groningen wordt in diepe wanhoop gedompeld en iedereen betwijfelt of de bisschop over land of over zee, hoe dan ook, een veilige terugkeer vergund zal worden, ook al heeft hij met zijn aflaatprediking, zijn kwijschelding

en vermindering van de opgelegde boetedoening en zijn verzoening met de boetvaardige bannelingen niets voor de bevrijding van de kerk nagelaten.

Maar de wind waait waar hij wil, en op voorspraak van Sint Maarten is aan de zo door allen verlaten en desperate bisschop door zijn Schepper zo overvloedig de geest van besluitvaardigheid en vastberadenheid geschonken, dat hij direct met hoge kosten zijn mannen van over de IJssel (*het Utrechtse*) in de winter over zee liet komen. Met hun hulp heeft hij Groningen versterkt en moed gegeven en niet alleen tegen de vijanden verdedigd, maar die zelfs zo'n vrees ingeboezemd dat ze **ter bescherming van hun land bij Nutspete (*Mitsplete*) een nieuwe verschansing bouwden en daarin een groot aantal krijgslieden legerden**. Ze maakten onkosten voor hen en gaven hun soldij uit de goederen van de bisschop en zijn mannen, die ze in hun gebied ongehinderd in beslag konden nemen, zoals hun gewoonte was trouwens. En zo golfde de hele winter de strijd heen en weer tussen die versterking en Groningen. Op een ochtend hebben onze mannen – ze hadden toen namelijk het fortuin steeds aan hun zijde – de versterking ingenomen, waarbij ze echter maar een handvol vijanden gedood en een paar gevangen gemaakt hebben. **Intussen hebben ook de Hunsingoërs, onze bondgenoten, hun aartsvijanden de Fvelingoërs, die ook onze tegenstanders waren, herhaaldelijk overwonnen**. Ze hebben gevangenen gemaakt en in de loop van de oorlog een groot aantal van hen gedood, zoals duidelijk zal blijken.

Als de zaken in Groningen en Hunsingo op die manier goed geregeld zijn, verzamelt de bisschop wijselijk overal zijn uiteengeslagen strijdkrachten. Hij bemoedigt zijn bisdom en de stad Utrecht en zijn hele verdere aanhang door brieven en aanzienlijke boodschappers te zenden. Slecht nieuws houdt hij achter, goed nieuws verfraait hij en dikt hij aan. Hij houdt zich weer persoonlijk bezig met zijn komst naar Friesland en de Friese zaken, waarbij hij zichzelf niet ontziet en kosten nog moeite spaart. Hij kondigt de Friezen zijn komst aan, belegt bijeenkomsten en reist, zonder zich te bekommeren om zijn in Groningen strijdende mannen, door de Marne. Beginnend bij de Lauwers trekt hij prekend rond. Om kort te gaan, hij ondervindt zoveel welwillendheid bij de Friezen en zo'n loyaal medegevoel, dat ze meer klagen over zijn ongemakken dan over die van henzelf. Vaak immers zagen ze de bisschop met zijn gevolg te voet ergens heengaan, als het vanwege de kuilen in de wegen niet anders kon. **Zo komt het dat heel dat grote, rijke, edele en roemrijke Friesland als één man zijn bisschop volgde**, iets wat tot die tijd nog niet vertoond was, en zijn verzoeken en zelfs zijn bevelen stipt opvolgde. (*zie ook het vermelde in hoofdstuk 34, de Friezen zijn : vrije mannen, vrij van elk juk van dienstbaarheid en alle druk van heerlijk gezag*).

36 Hoe de Drenten gedwongen werden vrede te vragen.

Intussen gebeurde het dat alle medestanders en bondgenoten van de bisschop binnen Friesland en daarbuiten op zijn voortdurend aandringen pijlsnel te wapen liepen tegen de Drenten, omdat rond Maria Lichtmis (*2 februari*) plotseling de gehoopte strenge vorst was ingevallen, die bijna alle moerassen hard en begaanbaar had gemaakt. Maar even plotseling als het was gaan vriezen, hield het weer op. Toch waren onze vijanden zo geschrokken, dat ze op alle mogelijke manieren de vrede zochten.

Door vele bemiddelingspogingen van de abten en andere aanzienlijke mannen is tenslotte met veel moeite bereikt dat de hele kwestie van oorlog en tweedracht en alle oude en nieuwe schade door beide partijen werd onderworpen aan de scheidsrechterlijke uitspraak van alle Friese abten en enkel andere wijze mannen, die de bisschop, de Friezen en de Groningers gezamenlijk hiertoe uitkozen. En toen die groep niet tot overeenstemming kon komen, is tenslotte de hele zaak in handen gegeven van de **abten van Ludingekerke (*klooster te Midlum*)** en Sint Bernard (*klooster te Aduard*) en de keldermeester van Klaarkamp (*klooster te Rinsumageest*). De overige abten, wier vrome daden nooit vergeten mogen worden, hebben met de in grote getale verschenen aanzienlijken van heel Friesland en Groningen negen dagen lang samen met de bisschop de uitspraak afgewacht, wat hun veel geld kostte. En de scheidsrechters **hebben bij Nutspete (*betere vertaling is Mitsplete*)** waar de partijen samengekomen waren om hen aan te horen, de volgende uitspraak gedaan.

37 Aard en inhoud van de regeling.

Wij willen en bevelen dat beide partijen alle gevangenen vrijlaten. Dat is direct gebeurd, omdat ze daar al heengebracht waren. Wij willen ook dat een ieder van beide partijen in bezit wordt hersteld. De bisschop moet in alle rust Hardenberg bezitten en Coevorden moet in leen gegeven worden aan heer Frederik (*broer van Rudolf die geradbraakt werd in Hardenberg*), die het mag bezitten volgens hetzelfde recht als zijn voorgangers het bezaten ten tijde van bisschop Dirk (*van Are*). De bisschop mag in geen enkel opzicht in zijn landsheerlijke rechten over heel Drenthe belemmerd worden. Hijzelf en zijn afgezanten moeten er veilig en geëerbiedigd kunnen komen en gaan. Als vergoeding voor de doden en voor alle schade moeten de bisschop en de Friezen tienduizend pond Gronings in vaste termijnen ontvangen. En zo moeten de twisten bedaren.

De Drenten moesten dus, aangezien ze een eed hadden afgelegd, ter plaatse daarin bewilligen, inclusief de betaling van het geld, hoewel dat alles hun niet aanstond. De scheidsrechters hebben eraan toegevoegd dat al wie zich niet precies hieraan zou houden, schuldig, eerloos, trouweloos en meinedig en volledig van de genade Gods en de

gemeenschap van de heilige kerk uitgesloten zou zijn. Hierover hebben ze hun oorkonde gegeven, bekrachtigd met de zegels van alle Friese abten. En als symbolische bevestiging van eeuwige vrede kusten de vijanden elkaar over en weer, **vooral de Coevordenaren en heer Egbert van Groningen en hun zonen en verwanten, om de oude haat volledig te sussen.** De scheidsrechters hebben er nog aan toegevoegd dat als heer Frederik de scheidsrechterlijke uitspraak en zijn reeds gegeven eed van trouw niet gestand zou doen jegens kerk en bisschop, tegen wie dan ook, zijn leen, dus burcht en land, zonder vorm van proces zou vervallen aan de bisschop en diens opvolgers. Zo is men vandaar vertrokken. Allen hoopten dat dit vredesverdrag door niemand ooit geschonden zou worden. Gedaan te Nutspete (*Mitsplete*) in het jaar des Heren 1232 op de derde zondag van de vasten. (*14 maart*)

38 Over enkele dingen die toen gebeurden.

Bij het voorafgaande moet u wel bedenken dat de hiervoor al genoemde scheidsrechters de oorlog tussen de Hunsingoërs en de Fivelingoërs niet konden beslechten, **omdat ze daartoe de bevoegdheid misten.** (*Hunsingo en Fivelgo lag in het bisdom Münster*) Wel hebben de partijen voor een paar maanden een wapenstilstand gesloten. Prefect Egbert van Groningen en Frederik, toen heer van Coevorden, hebben hun heer, de bisschop, op hun erewoord beloofd dat ze de partijen tot vrede en overeenstemming zouden brengen, maar dat hebben ze allerminst gedaan. Eindeloos veel ellende en schade waren voor hen het gevolg; dat zal hieronder volledig verteld worden. Als dus alles zo geregeld is en een wapenstilstand gesloten. Maakt de bisschop zich openlijk gereed voor de terugreis. Hij betaalt terug wat hij geleend heeft, roept de burgers bijeen en zegt hun met veel dankbetuigingen vaarwel. Op die bijeenkomst in Groningen is in tegenwoordigheid van de gehele bevolking op het kerkplein uitgerekend dat **die voor eeuwig vervloekte oorlog vijf jaar aan één stuk heeft geduurd** en dat in die tijd vele honderden dappere strijders waren omgekomen. Bij die gelegenheid heeft de bisschop ook duidelijk en naar waarheid aangetoond dat hij zelf in deze oorlog uit zijn eigen schatkist zesenvijfghonderdtweenzestig mark aan baar geld had uitgegeven; bovendien had zijn land, doordat herhaaldelijk legers waren opgeroepen, een schade van ruim *...(onduidelijk)* mark geleden, nog afgezien van de keer op keer geheven loodzware belastingen die het krijgsbedrijf dagelijks vereiste. Danig uitgeput door de inspanningen en de kosten verheugt hij zich dus over de vrede. Hij trekt Friesland binnen, zegt daar alle Friezen vaarwel en verlaat hen dan, bedolven onder hun lofuitingen en aanhankelijkheidsbetuigingen. Via Vollenhove en Deventer keert hij terug naar Utrecht. Allen verheugden zich over zijn komst en nauwelijks verwachte terugkeer, behalve degenen die gedurende zijn afwezigheid door hun onderlinge schermutselingen het hele Nedersticht de hele winter door rovend en brandend onveilig hadden gemaakt. Bijna de hele zomer spande de bisschop zich ten koste van veel geld met een massa ridders in om hen te bestraffen, maar veel succes had hij niet. Uiteindelijk is dit hele conflict door graaf Floris van Holland, de zoon van graaf Willem, die het vorig jaar tot ridder geslagen was, volledig uit de wereld geholpen. En de bisschop besloot tot een rustperiode en zette zich ertoe om zijn schulden af te lossen, want vanuit Rome werden hij en zijn kerk onophoudelijk, maar ten onrechte, lastig gevallen met dagvaardingen, schorsingen en excommunicaties, vanwege de grote sommen gelds die bij het verzoek om hem tot bisschop te benoemen, was geleend en uitgegeven. Tenslotte werd men het eens over een bepaald bedrag en zo hoopte iedereen op de bevrijding van de kerk.

39 Over een nieuw conflict met de Drenten.

Wie oren heeft om te horen, hij hore toe toe met verbazing en droefheid: die oude vijand, de boze geest die al het kwaad inblaast, die de vrede haat en vooral kerken geen rust gunt, was nog altijd niet uit de harten van de Coevordenaren en de Drenten verdwenen en heeft hen door zijn influisteringen opnieuw zo opgestookt, dat ze, gedreven door een onbegrijpelijke overmoed, alweer naar de wapenen grepen om de Fivelingoërs te helpen, de vrede met de Groningers verbraken en hun verschansing bij Nutspete (*Mitsplete*) herstelden en versterkten. Daarin legerden ze een groot aantal krijgslieden, aan wie ze opnieuw alle goederen van de bisschop en diens mannen toewezen. Hun afgezanten lieten ze niet toe, hoewel ze volgens de uitspraak van de scheidsrechters daartoe verplicht waren.

Om een lang verhaal kort te maken, **ze leefden de uitspraak in het geheel niet na en weigerden om bij de eerste vervalldag ook maar iets van het beloofde geld te betalen.** Met minachting voor de bisschop en de Friezen hebben ze in groten getale samen met de Fivelingoërs het beleg voor Groningen geslagen. Twee dagen later, een week na Sint Marcus (*2 mei*), kwamen de burgers samen met de Hunsingoërs tegen hen in actie, ze deden een uitval uit de poorten, versloegen hen en achtervolgden hen op hun vlucht. Velen doodden ze en nog meer namen ze gevangen. Van hun karren sleepten ze veel buit en wapens weg en zeshonderd paarden. De volgende dag brandden ze Fivelingo grotendeels plat, waarbij ze velen doodden en uitschudden en ook veel gevangenen maakten. Op een dag kort daarna heeft vóór zonsopgang een groep heldhaftig een krachtige aanval ingezet **op de nieuwe verschansing bij Nutspete (*Mitsplete*).** Anderen trokken energiek verder en brandden heel Laren (*nu Zuidlaren*) met kerk en al plat. Daar joegen ze veel mensen, **die er toen ter markt gekomen waren,** op de vlucht en ze maakten paarden en talloze

koeien, die daar ten verkoop waren gebracht, op hen buit. Op de terugtocht namen ze de verschansing in. Daaruit voerden ze vele strijdrossen en zes en dertig kloeke, dappere krijgslieden weg; al wat er verder in de verschansing was staken ze in brand. Zo zijn ze in grote vreugde hun stad binnengetrokken en behoedzaam en verstandig hebben ze elke dag weer het hun door God geschonken fortuin gekoesterd. **Aanvoerders bij al die wapenfeiten waren heer Egbert, zijn zoons en bloedverwanten..**

Van die zo spoedig verlopen oorlog hebben de bisschop en de Friezen zich geheel afzijdig gehouden. De reden daarvan was dat de scheidsrechters de verantwoordelijkheid, dat wil zeggen de schuld, nog niet bij de Drenten hadden gelegd en de andere partij niet hadden ontslagen van de bij het sluiten van het verdrag afgelegde eed. Ze hebben de zaal namelijk gerekt, in de hoop dat ze, als de Drenten door de genoemde kwelling misschien toch nog tot inzicht zouden raken, de partijen alsnog tot elkaar zouden kunnen brengen. Maar hun hart was verstokt als dat van Farao, en toen de scheidsrechters dat na vele passende waarschuwingen hadden beseft, hebben ze de Drenten aan de kaak gesteld als trouweloos, meinedig en eerloos en hen openlijk geëxcommuniceerd. De bisschop, de Friezen en hun bondgenoten hebben ze formeel van alle beloften en eden ontslagen. Daarop wordt de bisschop namens de Groningers en alle Friezen plechtig door boodschappers van Utrecht naar Friesland geroepen, om met de wapens de oude en nieuwe wandaden te wreken.

Hij wordt geroepen en hij komt. Hij hoort en begrijpt wat de Friezen willen. Hij belegt een aantal bijeenkomsten, waar de scheidsrechters duidelijk laten weten dat de Coevordenaren en de Drenten hun uitspraak in het geheel niet hadden nageleefd, ja zelfs openlijk tegen alle verdragen en eden waren ingegaan. Daarop komt meteen heel Friesland samen op een vergadering in Wijns, waar ook afgezanten van de Groningers en de Hunsingoërs verschijnen. En daar zijn allen het erover eens dat die geëxcommuniceerde oproerlingen zo spoedig mogelijk hard aangepakt moeten worden en dat ze op verschillende plaatsen moeten worden aangevallen, maar dan wel op één en dezelfde dag in de week daarop.

Onverwijd treft de bisschop naar behoren alle voor dat plan noodzakelijke voorbereidingen; daarna keert hij haastig naar de zijnen terug. **Drie legers brengt hij in het veld en stelt hij aan zijn grenzen op.** Eén uit het gebied van de Kuinder en de Linde, tegenover Oldeberkoop; het telde ruim vierduizend lichtgewapende Friezen; die niets gedaan hebben dat het vermelden waard is. Het tweede heeft hij tegen Steenwijk gericht, louter om schrik aan te jagen en dat gebied te bewaken, want het was maar een klein legertje. Het derde voerde hij in eigen persoon naar Ane, naar dat moeras en die weg naar Coevorden, waar bisschop Otto, vromer en lofwaardiger gedachtenis, met ruim vierhonderd dappere, aanzienlijke mannen is omgekomen, zoals u in het voorgaande volledig hebt kunnen lezen en begrijpen. Hier stelt de bisschop opnieuw kundig zijn troepen in slagorde op en na de bisschoppelijke zegen gekregen te hebben, steken ze met groot gemak het moeras over; dat lag namelijk die hele zomer droog. Ze legeren zich dichtbij Coevorden met zeshonderd zwaar bewapende ruiters en vierduizend uitgelezen voetknechten, die goed waren voorbereid op deze tocht. Met hen hebben ze nog dezelfde dag – het was Sint Lambertsdag (*17 september*) – pas bij zonsondergang de aanval ingezet; ze hadden namelijk de hele dag gewacht op driehonderd van hun mannen, die een dorp in Drenthe in brand hadden gestoken. Ze hebben de overwinning behaald en in stormloop het dorp en de voorburch van Coevorden ingenomen, die beide net opnieuw versterkt waren en daaro mals volstrekt onneembaar werden beschouwd. Ze roofden er paarden, wagens, kleding en veel proviand; gevangenen maakten ze niet, maar ze doodden wie ze te pakken konden krijgen, kinderen, vrouwen en mannen; al het overige hebben ze in brand gestoken en volledig in de as gelegd. Ongetwijfeld zouden ze de volgende morgen de burcht ingenomen hebben, **als het door alle inspanning en honger uitgeputte krijgsvolk niet naar zijn kwartieren bij Ane was teruggekeerd**, dwars door dat vervloekte moeras, waarin nog steeds veel botten van onze mannen werden aangetroffen.

Vroeg in de morgen trekt het hele leger met de bisschop opnieuw naar de burcht, maar daarin waren die nacht zoveel vijanden binnengegaan, dat de hoop die in te nemen geheel vervlogen is. Ook zagen we bij Hulsvoorde (*tussen Coevorden en Dalen*) een groot Drents leger, dat in die nacht bijeengebracht was, in slagorde tegenover ons opgesteld, waarmee we niet gerust slag konden leveren, omdat we ons midden tussen Hulsvoorde en Coevorden bevonden; zoiets, zegt men, is geen bisschop met zijn leger ooit eerder overkomen. Maar verheugd over de daags tevoren behaalde overwinning keerden we 's avonds naar onze kwartieren in Ane terug, in de hoop dat ons gunstige berichten van de twee Friese legers zouden bereiken. Die roemrijke, dappere en uitstekend voor de oorlog toegeruste legers hebben ze op twee plaatsen in het veld gebracht; uit het gebied van Stavoren tot aan de Boorne zijn allen samengekomen bij dat rampzalige Bakkeveen; de rest van Friesland, van Boorne tot Lauwers, is met vele ridders Groningen binnengetrokken om met raad en steun van de Groningers en de Hunsingoërs de vijanden in Nutspete (*Mitsplete*) aan te vallen. **Maar helaas, de volgende dag hebben we de waarheid beseft: het leger bij Bakkeveen was verslagen en op de vlucht gedreven** – ik kan en wil niet zeggen door welke ellendige tegenslag. Velen zijn daar uitgeschud en gevangen genomen, een klein aantal is gedood, en met hun bloed werd dat vervloekte moeras waarachtig voor de tweede keer doordrenkt. Dat gaf de Drenten moed en geestdriftig haastten ze zich de

hele lange nacht voort naar Coevorden, waar ze zich in zo groten getale tegen onze mannen aaneensloten, dat we gedwongen werden voor hen te wijken en ons leger ontijdig bij Hardenberg moesten ontbinden.

En let wel, **de ridders uit het Nedersticht zijn bij dit alles niet opgeroepen, omdat ze in die eerder beschreven oorlog steeds weer bangelijk en verwijfd bleken.** Ook de Twenten waren er niet bij, omdat ze de kerk en de bisschop niet op eigen kosten wilden dienen. Maar uit Deventer, Salland en de Vechtstreek hebben allen, tot hun grote eer en met grote trouw, de last van deze veldtocht voor eigen rekening gedragen.

Dit verhaal dient geheel naar waarheid te worden opgeschreven voor het weetgierige nageslacht. Laten we daarom overgaan tot nieuwe schande en smart.

40 **Hoe het leger eerst een overwinning heeft behaald, maar later het onderspit heeft gedolven.**

Ons vijfde leger, waarop we om vele redenen meer dan op alle andere verreweg onze grootste en kostbaarste hoop op de overwinning hadden gevestigd, was in Groningen verzameld. Op de afgesproken dag trekt het ten strijde en daags na Kruisverheffing (*15 september*) vallen onze troepen de vijanden krachtig aan. Met geweld verwoesten ze de verdedigingswerken, (*bij Mitsplete*), ze maken die met de grond gelijk en trekken met een paar honderd man hun gebied binnen. Daar is over en weer geweldig gevochten en aan beide zijden zijn vele doden gevallen. Onze mannen dorstten terecht naar het bloed van hun vijanden, die de grootste moeite hadden om zich te verdedigen. Uiteindelijk hebben ze, zowel omwille van hun vrouwen en kinderen, wier leven zeker niet gespaard zou zijn, als om de eeuwige verwoesting van hun land, onze troepen verdreven, waarbij ze zelf grote verliezen leden. Na dat handgemeen brachten beide partijen hun doden en zwaar gewonden naar hun kwartieren terug; de hele nacht gebruikten ze om op krachten te komen voor de strijd van de volgende dag. Waarlijk, die hele dag hebben de Friezen, net als vroeger, manhaftig en eervol gestreden, zoals hun vele wonden en hun door zwaarden, lansen en stenen zwaar gehavende schilden konden bewijzen.

De volgende morgen vroeg hebben de Hunsingoërs met de Groningers en een aantal van onze Friezen de Fivelingoërs verslagen; maar doordat ze de overwonnenen te ver achtervolgden, hebben ze op de terugtocht zware verliezen tegen hen geleden. Door deze tegenslag verloor een deel van onze mannen enigszins hun strijd lust. **Toch zijn ze de derde dag opnieuw begonnen zich bij Nutspete (*Mitsplete*) in slagorde op te stellen, maar daar stonden ze meteen oog in oog met een grote massa vijanden die zich, op dat moment verlost van alle aanvallen op andere plaatsen en hoogmoedig vanwege de bij Bakkeveen behaalde overwinning, daar aaneengesloten hadden. Heel Drenthe, heel Fivelingo en heel Langewold en Vredewold waren daar met hen.** En toch hadden ze met zijn allen ons leger niet kunnen weerstaan, als de Drenten en Hendrik van Borculo, die met Roelofs (*Rudolfs*) dochter getrouwd was en bij die gelegenheid de burcht van Coevorden en het schoutambt Drenthe had verkregen, niet tegen betaling veel krijgsvolk uit Westfalen hadden meegebracht om hen te helpen.

Het gevolg van dit alles was dat onze mannen bij de eerste aanblik van het leger zo schrokken, dat ze overhaast en in wanorde terug naar Groningen vluchtten. Op geen enkele manier, noch met aansporingen of luide verwensingen, noch zelfs met geweld, konden onze legeraanvoerders hen tegenhouden. Toen ze dat zagen, sprongen de vijanden over de wal, ze zetten de vluchtelingen na en zonder enige moeite of gevaar konden ze gemakkelijk wie ze maar wilden gevangen nemen of doden. Daarom gingen ze zonder een spoor van medelijden, als wolven tegen schapen, tegen onze mannen te keer en daarbij namen ze velen om het losgeld gevangen en doodden anderen vanwege een vete. Later, bij het begraven, telde men wel zestig doden. **Onder de gesneuvelden was heer Hessel van Leeuwarden, deken over heel Oostergo, met elf priesters, een zeer wijs man van hoog aanzien, vrijgevig, royaal en zeer gastvrij.** Ik hoef niet speciaal moeite te doen om hem te prijzen, want zijn trouw en vrome gehoorzaamheid aan de bisschop en de hele Utrechtse kerk, voor het eerherstel waarvan hij zijn eigen bloed geplengd heeft, zijn welbekend.

Wie zou eraan twijfelen dat hij en alle met hem gesneuvelden ,die, na met een berouwvol hart gebiecht te hebben, om de aflaat en vergeving van zonden, daar waren samengekomen, op voorspraak van Sint Maarten, voor de grote nood van wiens kerk de hele oorlog gevoerd werd, van de Vader van barmhartigheid de hemelse rust en het martelaarschap hebben verkregen? Die Friezen immers verwachtten goud noch zilver noch enig leen als loon, maar alleen de hemelse beloning , waarvoor ze hun leven hebben gegeven. En om Hem die voor hen aan het kruis heeft gehangen en vijf wonden heeft verdragen, hebben zij geselingen, boeien en vele kwetsuren doorstaan, sommigen zelfs tot de dood er op volgde. Wat meer konden zij geven dan zichzelf? Daarom achten wij hen voor de wereld verloren, maar voor God en de hemel gewonnen. Zij verblijden zich over Sint Maarten, zij bewenen Sint Maarten, en dat is hun ware vroomheid.

Die slachting bij Nutspete (*Mitsplete*) vond plaats in het jaar des Heren 1232, daags voor Mattheus apostel en evangelist (*12 september 1232*), en die bij Bakkeveen vijf dagen voor Sint Lambertsdag. (*12 september 1232*). (*Op de laatste bladzijde een kaart van het gebied rond Mitsplete zoals het er in 1232 vermoedelijk uitzag*)

